

Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında Yabancı Ülke
Bayraklarının Kullanımı ve Denetimi

Emre Çelik*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı ülke bayraklarının varlığı imparatorluğun son döneminde yaygınlaşmıştır. Bu bayrakların sahip olduğu sembolik değerler ve güncel gelişmeler, farklı aidiyetlere sahip bireylerin ve kurumların bayraklara yönelik değerlendirme ve uygulamalarının farklılık göstermesine yol açmıştır. Bayrak, bireyler için kimliklerinin ve aidiyetlerinin görsel sembolü anlamına gelirken resmi kurumların dışında ve izinsiz kullanılması halinde yöneticilerin gözünde egemenliklerine yönelik bir tehdidin ifadesiydi. Osmanlı coğrafyasındaki yabancı etkisinin politik ve gündelik alanlardaki nüfuzunun 19. yüzyılla birlikte artması ve bağımsızlık hareketlerinin yarattığı ayrılıkçı tehdit nedeniyle, devletin gözünde yabancı bayrakların varlığının denetlenmesi ve engellenmesi hassas bir sorun haline gelmiştir. Devlet adamlarının bu amaçla attıkları adımlar süreklilik arz eden bir arka plana sahip olmasına karşın kalıcı çözümler üretmede başarısız olmuştur.

Arşiv belgeleri; devlet adamlarının resmi kurumlarda ve özel mülklerde, yabancı bayrakların kullanılmasına dair belirledikleri kuralları ve denetim usullerini yansıtmaktadır. Seyahatnameler, anılar ve gazete haberleriye, insanların bayraklara atfettileri değerleri incelemeyi ve bireyin gözünden bir anlatı oluşturmayı mümkün kılmaktadır. Araştırmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı bayraklara yönelik

* Arş. Gör. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Trabzon/ TÜRKİYE, emrecelik13@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9871-0814

politikasının hukuki metinlerin yanı sıra fiili durumun etkisiyle zaman içerisinde değiştiği ve bu gelişmelerin sonucunda, uzun bir süre ihlal olarak engellenmeye çalışılan bazı uygulamaların meşru kabul edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bayrak, Sembol, Yabancı, Diplomatik Temsilcilik, Osmanlı İmparatorluğu.

The Use and Inspection of Foreign Country Flags in the Last Years of the Ottoman Empire

Abstract

The presence of foreign flags in the Ottoman Empire became widespread in the last years of the empire. The symbolical values that those flags had and current developments resulted in different evaluations and practices by the individuals with different identities as well as institutions regarding those flags. While the flag referred to a visual symbol of their identity and belonging for individuals, it was an expression of a threat to sovereignty for the rulers if they were used out of official institutions and without permission. The increase of foreign effect on the Ottoman geography in the 19th century in terms of politics and daily life as well as separatist threat caused by independence movements made it a sensitive issue for the state to inspect and prevent the presence of foreign flags. Although the steps taken by the authorities in this respect had an ongoing background, permanent solutions could not be generated.

The archival documents, reflect the rules and inspection procedures determined by officials for the use of foreign flags at public institutions and private properties. Travel books, memoirs and newspaper reports allow examining the values people attribute to flags and producing a special narrative from the perspective of an individual. In the research, it was identified that the policy of the empire for foreign flags changed over time due to legal texts and actual circumstances and as a result of these developments, some practices that were tried to be prevented as violations for a long time were then accepted legitimate.

Keywords: Flag, Symbol, Foreigner, Diplomatic Missions, Ottoman Empire.

Giriş

Genel hatlarıyla işaret ve sembol olarak tanımlanabilecek ve geniş bir kullanım alanına sahip bayraklar gibi nesnelere tek bir çalışmada incelemek oldukça güçtür¹. Siyasal, toplumsal, ekonomik ya da dini yapılara ait değer ve hedeflerin sem-

1 Raymond Firth, *Symbols Public and Private*, Cornell University Press, New York 1973, s. 332-334.

bolü olan bayrakların temel işlevi ise işaretlerden farklı olarak; kendilerini ortaya çıkaran bu yapıların değer ve hedeflerini görsel düzeyde temsil etmektir. Raymond Firth'in vurguladığı üzere bayrağın sembolik değeri, temsil ettiği gücün görsel anlamda ifadesi olmasından gelmektedir². Bayrağın “geniş bir anlam yığını sığdırıyor” olması ve çeşitli değerlerin sözcüsü halini alabilmesi, bayrağın fiziksel varlığının ötesinde bir güçle çevrelenmesini sağlamıştır³. Bayrak, grup üyelerinin yardımlaşması için dayanışma duygularını harekete geçiren birleştirici bir araçtır. Ayrıca bayrağın mevcudiyeti, sembolize ettiği hâkimiyet alanının kabul edildiğini de gösterir⁴. Bu niteliklerinin yanı sıra bayrak, aynı değerleri benimseyen bireylerin aidiyetini vurguladığı ölçüde içerdiği ve dışarıda bıraktığı anlamlar bütünü aracılığı ile dışlayıcı bir özelliği de bünyesinde barındırır⁵. Dolayısıyla bir bayrağı kabul etmek ya da karşı çıkmak, insanların kendilerini nasıl tanımladıklarına, nerede konumlandıklarına ve iktidar ağlarıyla nasıl bir ilişki kurduklarına dair ipuçları sunmaktadır. 1848 Devrimleri sırasında ulusal taleplere yönelik gösterilerde kitlelerin başvurdukları semboller arasında kitlelerin görüşlerine uygun bayraklar tercih edilmişti⁶. Yine, bu durumun örneklerinden bir tanesi Fransız Devrimi (1789) ile başlayan süreçtir. Devrimi izleyen dönemde Fransa'yı temsil etmesi gereken bayrağa ilişkin yaşananlar bayrakların gerçekliğin temsilindeki ve ulusal tarihteki güçlü rollerini sergilemektedir. *Ancien Régime* ile özdeşleşmiş olan bayrakların ve renklerin yerine, devrimin inşa etmek istediği yeni toplumsal düzenin sözcüsü mavi, beyaz ve kırmızıdan oluşan üç renkli bayrağın kabulü iktidar mücadelesini kazanan devrim yanlılarının sembolik zaferi de elde ettiğinin yansımasıydı⁷.

18. yüzyılın sonunda Amerika ve Fransa'daki devrimlerle birlikte ulusal bayrakların ortaya çıkışı bayrak tarihinde önemli bir aşamaya işaret etmektedir. Bu tarihe kadar iktidarla özdeş ve temsil değeri iktidarla sınırlı bayraklardan farklı olarak, ulusal devletlerin eşitlik temelinde inşa ettikleri yurttaşlık ile uyumlu olarak ulusal

2 Firth, *age.*, s. 328.

3 Thomas Hylland Eriksen, “Some Questions About Flags”, *Flag, Nation and Symbolism in Europe and America*, eds. Thomas Hylland, Eriksen Richard Jenkins, Routledge, Londra 2007, s. 3.

4 Robert Shanafelt, “The Nature of Flag Power: How Flags Entail Dominance, Subordination, and Social Solidarity”, *Politics and the Life Sciences*, XXVII/2 (2008), s. 13, 16, 20.

5 Eriksen, *age.*, s. 6, 7.

6 R. John Rath, *The Viennese Revolution of 1848*, University of Texas Press, Austin 1957, s. 133; Don Healy, “Evolutionary Vexillology: One Flag's Influence in Modern Design”, *Raven: A Journal of Vexillology*, 1 (1994), s. 46-47; W. Smith, *Flags throughout the World and Across the Ages*, McGraw-Hill Book Company, Londra 1975, s.146.

7 Smith, *age.*, s. 135-137.

bayrak toplumun tamamının erişimine açılmıştır. Bu biçimiyle bayrak, yöneten ve yönetilen arasındaki kopukluğu işaret ederek sadece toplumun bir parçasını değil, ulusal hedefler etrafında kenetlenen yurttaşların tamamını temsil eden bir nitelik kazanmıştır⁸. Benedict Anderson'un ünlü kavramsallaştırması kullanıldığında hayal edilmiş bir cemaat olarak ulusun, kendisini temsil için seçmiş olduğu bayrak, ulus üyelerinin kendilerini bir bütün olarak hayal ettikleri ortak değerlerin bir parçasıdır. Nitekim Anderson, Yeni Dünya'da izini sürdüğü milliyetçi gelişmelerin "hayal edilmiş gerçekliklerden" ulusal bayrağı tarih sahnesine çıkardığını söylemektedir⁹. Bununla birlikte ulusal bayrakların kısa süre içerisinde devletler ve toplumlar tarafından içselleştirildiğini düşünmek hatalı olacaktır. Bu durumun nedenlerinden bir tanesi Osmanlı İmparatorluğu başta olmak üzere dönemin önemli güçlerinin ulus-ötesi bir kimliğe işaret eden imparatorluk yapısına sahip olmasıydı. Dolayısıyla Osmanlı, İngiltere ve Rusya gibi güçlerin bayrakları, emperyal iddialarını yansıtan semboller olarak ulusal bayraklardan ayrılmaktaydı. Diğer bir neden ise ulusal bayrakların toplumların geniş kesimlerine ulaşmasının zaman almasıdır. Amerika Birleşik Devletleri gibi ulusal bayrağı benimseyen ilk devletlerden birinde bile bayrağın gündelik hayatın içine girmesi için İç Savaş'ı (1861-1865) beklemek gerekmiştir¹⁰.

Bayrağın kimlik ve aidiyet bağlarını gösteren sembolik işlevi, bunların tehdit altında olduğu ya da daha güçlü vurgulanmak istendiği dönemlerde ilk başvurulan semboller arasında yer almasına yol açmıştır. 1864 yılında Alman hâkimiyetine giren Güney Jutland'da Danimarka bayrağının kamusal alandaki varlığının sona ermesi, bayrağın resim, minder, pipo ve kahve fincanı gibi ev içi ürünlere işlenmesinde etkili olmuştur¹¹. Bu açıdan bakıldığında Danimarka bayrağı kolektif hafızanın hatırlama alanlarından bir tanesi olarak bölgedeki Danimarkalılar için atalarının mirasını, milli ve kültürel kimliklerini ve geleceklerini sembolize edip unutmalarını engellerken, Alman yönetimi için iktidarlarına yönelik bir tehditti¹².

8 Arnaldo Testi, *Capture the Flag the Stars and Stripes in American History*, çev. Noor Giovanni Mazhar, New York University Press, New York 2010, s. 24; Gabriella Elgenius, "The Origin of European National Flags", *Flag, Nation and Symbolism in Europe and America*, eds. Thomas Hylland, Eriksen Richard, Jenkins, Routledge, Londra 2007, s. 23-24; Smith, *age.*, s. 34, 37, 52.

9 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2011, s. 20-22, 97.

10 Testi, *age.*, s. 27-34, Benzer bir örnek için bk. Inge Adriansen, "The Danish National Flag as a Gift from God: A National-Religious Myth", *Kirchliche Zeitgeschichte*, 2014, XXVII/2, s. 284.

11 Adriansen, *age.*, s. 291.

12 Pierre Nora, *Hafıza Mekanları*, çev. Mehmed Emin Özcan, İstanbul 2006, s.31-32.

Ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması ve bayrakların temsil hüviyetinin genişlemesi, başka bir ülkede bulunan yabancıların devletlerinin gücü çerçevesinde milli varlıklarını duyurabilecekleri alanın artması anlamına gelmekteydi. Bu noktada Osmanlı İmparatorluğu; özellikle dünya ile ilişkilerinin giderek yoğunlaştığı 19. yüzyılda ülke içerisindeki yabancı nüfusundaki artış da dikkate alındığında ülke ve kurum bayraklarının fiziksel ve sembolik varlıklarının doğrudan gözlemlenebildiği bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Devlet adamlarının, dönemin büyük devletleri arasında kendilerine yer etme çabalarının giderek önem kazanması nedeniyle bayraklar gibi egemenlik sembolleri daha da önemli hale gelmiştir. Milliyetçiliğin her geçen gün toprak bütünlüğünü tehdit ettiği ve ülke içerisindeki gelişmelerin yabancı eğitim kurumları, şirketler ya da bizzat diplomatik temsilcilikler gibi çeşitli alanlardan müdahaleye maruz kaldığı bu dönemde, Selim Deringil'in işaret ettiği üzere Osmanlı yöneticileri, çeşitli semboller ve bunların iktidarları için taşıdığı değer farkında olarak bazı politikalar üretmişlerdir¹³. Bu nedenle, Osmanlı coğrafyasındaki yabancı bayraklar ile bunların devlet ve toplum açısından taşıdığı anlamlar incelenirken, tekil olayların yanı sıra dönemin tarihi gelişmelerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Örneğin, bir ülkeye ait pek çok unsuru çağrıştıran bir sembol olarak bayrak, milliyetçilik taleplerinin kamusal alandaki yansıması ya da bir ülkenin, Osmanlı toprakları üzerindeki yıkıcı amaçlarının işareti olarak algılanabilirdi. Bu duruma bayrakların doğasına ait olan temsil ettikleri ülkenin tüm değer ve eylemlerinin sözcüsü olarak görülmeleri kadar Osmanlı devlet adamlarının ve kamuoyunun, yabancı nüfuzla dair sahip oldukları güncel olumsuz yaklaşım yol açmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli amaçlarla kullanılan bayraklar bulunmakla beraber çalışma kapsamında ana problem olarak bir ülkenin resmi sembolü olan bayraklar ele alınmıştır. Resmi bayraklar milyonlarca insan tarafından ülkelerinin en önemli sembollerinden biri olarak kabul edilmeleri ve aidiyetlerini gösteren anahtar rolü taşımaları nedeniyle diğer bayraklara kıyasla daha kapsayıcı ve belirleyici bir niteliğe sahiptir. Diplomatik temsilcilikler ve yabancı okullar, devletin bayrak kullanmalarına izin verdiği kurumlar olmalarının yanı sıra imparatorluğun büyük bir kısmında bulunmaları nedeniyle, ülke çapında bir değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Resmi kurumlar, devletin izin verdiği alanı işaret etmesine karşın özel mülklerde kullanılan bayraklar, Osmanlı makamlarının ihlal olarak

13 Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul 2002, s. 29-56.

gördüğü ve engellemeye çalıştığı eylemlerin gündelik yaşamın bir parçası olduğunu göstermektedir. İki uygulama biçimine yönelik değerlendirme ve müdahaleler, devletin bakış açısındaki farklılık ve benzerlikleri tespit etmek adına önemli veriler içermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan yabancı bayraklara yönelik resmi bakış açısı ve devlet müdahalesinin nedenleri, bürokrasinin farklı dalları tarafından üretilmiş belgelerde görülebilir. Bu belgeler devletin yabancı bayrakların kullanımına dair genel yaklaşımını, karar alma mekanizmasını biçimlendiren dinamikleri ve kararların uygulanmaları sırasında yaşanan gelişmeleri takip edebilmek için önemli bilgiler sunmaktadır. Yazışmaların içeriği olaylara merkezî ve yerel yöneticilerin gözünden bakmayı mümkün kılmasının yanı sıra sadece uygulanan değil, aynı zamanda uygulanmayan önlemlere ilişkin çıkarım yapmayı da mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte devletin her bir olayda sergilemiş olduğu müdahale, talep ettiği genel uygulamaya dair bir çerçeve çizilmesine imkân tanımakla beraber ülke çapında geçerli bir yasal düzenlemenin eksikliği sorunu sürekli kılmış ve fiili durumun belgelerde çizilen çerçeveden farklı olabilmesinin önünü açmıştır.

Osmanlı belgeleri genelde kurumsal mekanizmanın işleyişine dair anlatı içermeleleri nedeniyle insanların bayraklara atfettikleri önemi ve bunun nedenlerine yönelik duygusal açıklamaları yansıtmaktan uzaktırlar. Bununla birlikte döneme ait terimler bu belgeler üzerinden takip edilebilmektedir. Belgelerde bayraklar için genel olarak bayrak ve bandıra sözcükleri daha az olarak ise sancak sözcüğü kullanılmaktadır.

Bireylerin bayraklar ile kurdukları aidiyet bağı ve belirli bir bayrağa yönelik bakışlarının kişisel olabilmesi, genel ve yerel değişkenlere göre farklılık gösterebilmesi bireyin gözünden yapılacak bir değerlendirmeyi daha önemli kılmaktadır. Anılar söz konusu olduğunda ise arşiv kaynaklarına kıyasla daha sınırlı bir anlatım söz konusudur. Bu nedenle özellikle Osmanlıların, toprakları üzerindeki yabancı ülke bayraklarına ve çeşitli amaçlarla bu bayrakları kamusal alanda sergileyen kişilere karşı nasıl bir tutum içerisinde buldukları ancak sınırlı örnekler üzerinden incelenebilmektedir. Basında çıkan haberler ve yazılar, yabancı bayraklara ilişkin Osmanlı perspektifinin içeriğini ortaya koymak adına faydalıdır. Seyahatnameler, anılar ve basın bayrakların Osmanlılar ve yabancılar tarafından neden farklı algılandığına dair ilk elden anlatı sunmaktadır. Belgelerde bir tepkinin sonucu görülebilirken bu kaynaklar, bireylerin iç dünyasına bakabilmeyi ve bu dünyanın, dönemin ruhuna ne ölçüde benzediğini gözlemlemeyi mümkün kılmaktadır.

Resmî Kurumlarda Bayrak Kullanımı: Diplomatik Temsilcilikler ve Okullar

Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı varlığının temsilinde önemli yere sahip olan diplomatik temsilcilikler ve yabancı okullar, belirli sınırlamalar dâhilinde bayrak çekme hakkına sahipti. Diplomatik temsilciliklerde bayrak kullanımı imzalanan bazı antlaşmalarda yer almaktaydı. Örneğin 1740 yılında Fransa ile yapılan antlaşmada konsolosların ve konsolos vekillerinin görev yerlerinde ülkelerinin bayraklarını çekebilecekleri kayıt altına alınmıştır¹⁴. Osmanlı yöneticilerinin, temsilciliklerde asılı olan bayrakları indirdiği ya da bayrak çekilmesini önlemeye çalıştığına dair bilgiler bulunmakla beraber bunları sınırlı örnekler olarak değerlendirmek yerinde olacaktır¹⁵. Farklı devletlere ait temsilciliklerin artışı, ülke bayraklarının resmî olarak dalgalanmasına izin verilen alanı ve bu bölgelerde yaşayan Osmanlıların gündelik yaşamlarında karşılaşabilecekleri bayrak sayısını artırmaktaydı. Dolayısıyla Avusturya'nın 1850 yılında açtığı Bosna konsolosluğu, hem diplomatik ağının hem de devlet sembolü aracılığıyla kamusal varlığını duyurabileceği alanın genişlemesi anlamına gelmekteydi. Bosna konsolosluğunun açılması sürecinde konsoloshaneye bayrak çekilmesi için Avusturya elçisi başvuruda bulunmuş, konsolos ikametgâhına Avusturya armasını asmış ve bayrak çekmek için direk temin etmiştir. Konsolos, ilk kez bayrak çekileceği için Osmanlı makamlarından top atışı yapılarak resmi selamlama merasimi talebinde de bulunmuştur. İstanbul'dan Bosna'ya gönderilen emirde konsolosun arma ve bayrak çekme yetkisi, kendisine "âdet-i mer'iyye üzere" engel olunmaması ve gerekli yardımın yapılması ifadesiyle tasdik edilmiştir¹⁶.

İngiltere'nin Limni Adası'ndaki konsolos vekilinin bayrak kullanmak için girişiminde bulunduğunu haber alan yöneticiler, izinsiz bayrak çekilemeyeceği uyarısında bulunurken İsveç ve Norveç'in Halep'teki temsilcilğine bayrak çekilmesine elçi-

14 Aysin Şişman, *Osmanlı-Fransız İlişkileri 1740-1789 (Konsolos Arzlarına Göre)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2011, s. 83; *Osmanlı-Rus Antlaşmaları 1700-1834*, Devlet Arşivleri Başkanlığı, İstanbul 2019, s. 350; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezâreti Tercüme Odası (HR. TO), 369/13, 22 Recep 1302/7 Mayıs 1885.

15 Ruth Kark, *American Consuls in the Holy Land, 1832-1914*, Wayne State University Press, Detroit 1994, s. 99-100; BOA, Hariciye Nezâreti Mektubi Kalemi, (HR.MKT), 17/ 77, 25 Safer 1263/ 12 Şubat 1847.

16 BOA, Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM), 32/1, 8 Zilkaade 1266/15 Eylül 1850; BOA, HR.MKT, 35/6, 9 Şaban 1266/ 20 Haziran 1850.

liğin talebi doğrultusunda müsaade etmişlerdir¹⁷. Temsilciliklerin ilk açılışlarında gerçekleştirilen bayrak çekme ve top atışıyla selamlama töreni, ilgili misyonların çeşitli nedenlerle kapatılıp yeniden açılması esnasında da icra edilmekteydi¹⁸. Bayrak merasimine kimi zaman şehirdeki askerî ve mülki yöneticilerin konsoloshaneyi bizzat ziyaret ederek katılmaları ve askerî bando tarafından her iki ülke marşlarının çalınması eşlik etmekteydi. 1903 yılında Rusya'nın Bayezid ve Mitroviçe konsoloshanelerinin açılış törenleri dolayısıyla İstanbul ile yapılan yazışmalar, sürecin detaylarına yönelik bilgiler sunmaktadır. Rusya'nın Bayezid konsoloshanesinde gerçekleştirilecek törene ilişkin konsolosluktan mutasarrıflığa gönderilen davet mektubunda mülki ve askerî görevlilerin tören üniformaları ile yer almaları, kaleden top atılması, bir müfreze asker ile beraber bando tarafından selamlama merasiminin yapılması talep edilmiştir. Yerel makamlar, yapılacak işlemler hakkında tereddüt etmeleri nedeniyle İstanbul'a başvurmuştur. Hariciye Nezâreti'nden gönderilen yazıda, mülki ve askerî görevliler ile bu tür törenlere katılmaları adet olan kişilerin konsoloshaneye gitmeleri gerektiği, şehirde top bulunuyorsa gerekli selamlama merasimi için top atılması ve bayrak çekme törenlerinde bando kullanımının rutin uygulama olduğu cevabı verilmiştir¹⁹. Priştine Mutasarrıflığı ise üst makamlardan törenin icrasında bir hata olmaması için askerî bando tarafından Osmanlı ve Rus marşlarından hangisinin önce çalınacağına dair malumat istemiştir²⁰. Burada yerleşik bir uygulamanın nasıl icra edileceğine dair teknik detayların yanı sıra Rusya'nın ilgili şehirlerdeki varlığını etkili bir biçimde kitlelere duyurma istediği de göz önüne alınmalıdır. Nitekim her iki bölge Rusya'nın uzun süreli eylem alanları arasında bulunmaktaydı ve bu merasimlerin yerli Hristiyanlar üzerinde Rusya'ya dair olumlu hisleri güçlendirebilmesi muhtemeldir²¹.

17 BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), 2925/153, 8 Safer 1270/10 Kasım 1853; BOA, HR.MKT, 329/33, 22 Şaban 1276 /15 Mart 1860.

18 BOA, A.MKT.UM, 270/28, 13 Cemaziyelahir 1273/8 Şubat 1857, BOA, HR.MKT, 189/33, 16 Ramazan 1273/10 Mayıs 1857.

19 BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat Kalemi (HR.TH), 277/18, 12 Şevval 1320/12 Ocak 1903; BOA, Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 1777/148240, 14 Şevval 1320/14 Ocak 1903; BOA, BEO, 1977/148244, 14 Şevval 1320/ 14 Ocak 1903.

20 BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 301/28, 15 Şevval 1320/15 Ocak 1903; BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 2445/53, 11 Şevval 1903/11 Ocak 1903.

21 Mitroviçe'de konsolosluk açma girişimi çatışma sürecini hızlandırmış ve sonucunda Mitroviçe konsolosu öldürülmüştür. Bk. Hasip Saygılı, "Sultan II. Abdülhamid'in Meşruiyet Krizi: 1903'te Mitroviçe'de İlk Rus Konsolosu Grigori Şerbina'nın Öldürülmesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, I/20 (2014), s. 173-179.

Devlet temsilciliklerinde bayrak kullanımına yönelik belirli sınırlamalar söz konusuydu ve bu kısıtlamalar nedeniyle bayrak çekilmeyen gün sayısı çekilen günlerden daha fazlaydı. Bayrakların, belgelerde genellikle “eyyâm-ı resmîyye” ve “eyyâm-ı mahsûsa” olarak ifade edilen ülkelerin milli günleri, hükümdarların özel günleri, yortu ya da bayram gibi yılın belirli günlerinde ve haftalık olarak ülkenin dinine göre cuma ya da pazar günlerinde çekilmesine izin verilmekteydi²². Örneğin Fransa'nın “yevm-i mahsûsu” Fransız Devrimi'nin önemli anlarından 14 Temmuz'du²³. Bu durum 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'a atanan Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni büyükelçisi Samuel S. Cox örneğinde görülebileceği üzere yabancı gözlemcilerin eserlerine de yansımıştır. Cox, Tarabya'da bulunan farklı ülkelere ait büyükelçilik konutlarından bahsederken, Amerikan bayrağının kendi yazlık konutlarında pazar günleri ve çeşitli kutlamaların yapıldığı günlerde (fête) dalgalandığını belirtmektedir²⁴. 20 Aralık 1904 tarihinde Bitlis'ten gönderilen telgrafta görülen, bir gün önce Rus İmparatoru'nun “yevm-i mahsûsu” olması nedeniyle şehirdeki Rus konsolosluğuna bayrak çekilerek davul zurna eşliğinde kutlama yapıldığı bilgisi mevcut uygulamalarla uyumluydu²⁵. 1908 yılında İngiltere'nin İzmir ve Edirne konsoloslarının mevcut duruma aykırı olarak her gün bayrak çekmeye başlamalarına yerel idareciler “usul ve teâmül-i kadîmiyye tevfikân konsolatolarda yalnız pazar günleriyle eyyâm-ı resmîyye ve mahsûsada bayrak çekilmekte” olduğunu ifade ederek tepki göstermişlerdir. Konsolosların Londra'dan aldıkları talimat uyarınca hareket ettiklerini belirtmeleri üzerine Osmanlı makamları girişimde bulunmuş ve İngiliz Elçiliği ülkedeki tüm İngiliz konsoloslarına gerekli uyarıların yapılacağı cevabını vermiştir²⁶. Benzer bir kontrol mekanizmasının konsolosluklara ilgili ülkenin kendi bayrağının dışındaki bayrakların asılmasını engellemek ya da yeni bayrakların kullanılmasını denetlemek için işlediğini gösteren örnekler bulunmaktadır²⁷. 1848 İhtilalleri esnasında, İtalyan

22 BOA, HR.MKT, 329/33, 22 Şaban 1276/15 Mart 1860; BOA, DH.MKT, 981/55, 24 Rabiülahir 1323/28 Haziran 1905; BOA, Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04), 616/38, 22 Şevval 1327/6 Kasım 1909; M. Sadık Akdemir, “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu'da İran Şehbenderlikleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017-II/39 (2017), s. 45.

23 BOA, BEO, 2404/180255, 13 Cemaziyevvel 1322/26 Temmuz 1904.

24 Samuel S. Cox, *Diversion of A Diplomat in Turkey*, C. L. Webster, New York 1893, s. 4, 151.

25 BOA, DH.ŞFR, 337/16, 12 Şevval 1322/20 Aralık 1904.

26 BOA, BEO, 3282/246096, 17 Muharrem 1326/ 20 Şubat 1908, 29 Muharrem 1326/ 3 Mart 1908, 22 Safer 1326/26 Mart 1908, 27 Safer 1326/31 Mart 1908.

27 BOA, DH.MKT, 981/55, 5 Cemaziyevvel 1323/8 Temmuz 1905.

birliğinin sembolü olan kırmızı, beyaz ve yeşil renklerden oluşan üç renkli bayrağın İtalyan devletleri tarafından kullanılmasıyla görsel düzeye de taşınan siyasi değişim Osmanlı topraklarına da yansımıştır. Bu devletlerin temsilcileri, Osmanlı makamlarından, bayrakların taslaklarına da yer verdikleri başvurularında yeni bayrakların tanınmasını, ayrıca çekileceği gemi ve diplomatik temsilciliklere engel olunmamasını talep etmiştir²⁸. Osmanlı yöneticilerinin bu taleplere yaklaşımı hem diplomatik temsilciliklere hem de genel olarak bayraklara yönelik bakış açıları ve uygulamaları açısından dikkate değer bilgiler sunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, her devletin kendi bayrağını belirleyebileceğine yönelik egemenlik hakkını kabul etmekle beraber üç renkli bayrağın İtalya’da milli birliğe yönelik taleplerin “alâmet-i zâhiresi” olduğunu biliyordu. Dolayısıyla, bu politikayı destekleyici olarak algılanmamak adına ilgili başvuruları kısmen reddetmiştir²⁹. İstanbul’dan yerel yöneticilere yeni bayraklara yönelik nasıl bir uygulama yapılacağına dair gönderilen talimatlara göre yeni bayrağı taşıyan gemilere ve bu bayrakların bulunduğu diplomatik misyonlara müdahale edilmeyecek ancak bayrağın top atışıyla selamlanması için yapılacak müracaatlara olumsuz cevap verilecekti. Bu yaklaşımda, yazışmalarda işaret edildiği üzere İtalya’daki gelişmelerin ve diğer devletlerin takip edeceği politikadaki belirsizliğin devam etmesi kadar kendisi de çok uluslu bir yapı olan imparatorluğun, milliyetçilik hareketlerine mesafeli tavrının etkisi göz ardı edilmemelidir³⁰.

Konsolosluklara bayrak çekilmesine ilişkin Osmanlı belgelerindeki bilgiler, genellikle kurumsal mekanizmanın işleyiş hattını çizmektedir. Bu nedenle, yerel nüfusun yabancı bir bayrağın varlığının törensel ilanına nasıl tepki verdiği dair kısıtlı bir içeriğe sahiptir. Halkın bakış açısı, böyle bir uygulamanın daha önce yapılmadığı bir şehir söz konusu olduğunda, daha da önem kazanmaktadır. Buna dair sınırlı örnekten bir tanesi, İngiltere’nin Diyarbakır’a tayin ettiği ilk konsolos olan William Richard Holmes’un ikametgâhına bayrak çekilmesi ve top atılması için yazılan emirde bulunabilir. İstanbul’dan Diyarbakır’a gönderilen yazıda, ilk kez gerçekleştirilecek uygulama nedeniyle halk arasında “kıl ü kal ve yolsuz hareket”

28 BOA, İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM), 34/962; BOA, HR. TO, 296/22, 13 Cemaziyelahir 1264/17 Mayıs 1848; BOA, İrade Hariciye (İ.HR), 46/2172, 12 Recep 1264/14 Haziran 1848.

29 BOA, Sadaret Amedi Kalemî (A.AMD), 4/52, 27 Cemaziyelahir 1264/31 Mayıs 1848.

30 BOA, Bab-ı Asafî Mektubî Kalemî (A.MKT), 150/17, 23 Receb 1264/25 Haziran 1848; BOA, A.MKT, 139/82, 12 Şaban 1264/14 Temmuz 1848; BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), 170/8486, 21 Ramazan 1264/21 Ağustos 1848; BOA, A.MKT, 145/20, 27 Ramazan 1264/27 Ağustos 1848.

meydana gelmemesine özen gösterilmesi ifadesi yer almaktaydı³¹. Merkezin dikkat çektiği bu husus, yabancı varlığının sembolik ve törensel açıdan ilan edilmesinin, bu tür eylemlerin ilk kez yapılacağı bölgelerdeki halk tarafından bir tehdit olarak değerlendirilebileceğinin göstergesi olarak ele alınabilir. Bunun yanı sıra, ilk kez böyle bir törenin yapıldığı şehirlerdeki tepkilerin, devlet tarafından benzer törenlerin planlanması ve uygulanması için ölçüt işlevi görmüş olması da muhtemeldir.

Temsilciliklerin açılmasıyla bayrak çekilmesinin paralel gittiğini gösteren örnekler bulunmakla beraber Kudüs örneğinde şehirdeki konsolosluklarda bayrak dalgalanabilmesi için yaklaşık yirmi yıl gerekmiştir. Bu durumda, 1843 yılında Kudüs'te göreve başlayan ilk Fransız konsolosunun bayrak çekmesine halkın gösterdiği direnç etkili olmuştur. Bu tarihte şehirde ilki 1838 yılında açılan İngiltere konsololuğu olmak üzere Prusya, Fransa ve Sardunya temsilcilikleri bulunurken, Fransız konsolosunun teşebbüsünden önce, Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen şehirde yabancı bir temsilciliğe bayrak asılmamıştı³². Fransız konsolosu, Mutasarrıf Reşid Paşa'nın kendisini ziyareti esnasında, İngiliz temsilci W.T. Young'ın ifadesiyle şehirdeki herkesi şaşkına çeviren bir biçimde Fransız bayrağını göndererek çekmiştir³³. Bu bilgi kısa sürede yayılmış ve şehrin ileri gelenleri duydukları rahatsızlığı mutasarrıfa ileterek bayrağın indirilmesini talep etmiştir. Görüşmeler sonucunda konsolos bayrağı indirmiştir. İngiliz konsolosunun aktardığına göre, şehrin önemli kişileri eğer bayrak tekrar çekilecek olursa ayaklanma olacağı ve konsoloslar dâhil Avrupalıların hedef alınacağı konusunda mutasarrıfı uyarılmışlardır. Yaşananlar İstanbul'a aktarıldıktan sonra olayları örgütleyen beş kişi sürgün edilmiş ve paşa görevden alınmıştır³⁴. Abu-Manneh ise bir görgü tanığı tarafından yazılan bir mektuba dayanarak, Fransız konsolosunun ikametgâhı önünde gösteri yapıldığını, bayrağın göstericiler tarafından indirilip bayrak direğinin kırıldığını belirtmektedir³⁵. Bu gelişmeler daha geniş bir açıdan değerlendirildiğinde, 1740

31 BOA, HR.MKT, 62/71, 13 Zilkaade 1269/18 Ağustos 1853; Emel Demir Görür, "İngiltere'nin Diyarbakır Konsolosu John George Taylor'ın Diyarbakır Eyaleti'ne Dair İthalat-İhracat İstatistikleri ve Değerlendirmeleri (1853-1863)" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXVII/ 64 (2018), s. 326-327.

32 Kark, *age.*, s. 94-95; B. Abu-Manneh, "Jerusalem in the Tanzimat Period: The New Ottoman Administration and the Notables", *Die Welt des Islams*, XXX, Nr. 1/4 (1990), s. 19.

33 Mordechai Eliav, *Britain and the Holy Land, 1838-1914 Selected Documents from the British Consulate in Jerusalem*, Yad Izhak Ben-Zvi Press, Kudüs 1997, s. 137; Konsolos'a göre Kahire, Halep ve Şam'daki konsolosluklara da bayrak çekilmiyordu. Bk. Abu-Manneh, *age.*, s. 19.

34 Eliav, *age.*, s. 136-141.

35 İngiliz konsolosunun mektubu 24 Temmuz tarihli olup Abu-Manneh'in kullandığı kaynak olayın

tarihli antlaşmada Fransa'ya tanınan bayrak hakkına ilişkin maddenin tek başına yeterli olmadığını, yerel dinamiklerin ve Osmanlı makamlarının yaklaşımının da belirleyici olabildiğini göstermektedir. Kudüs'te konsoloshanelere tekrar bayrak çekilmesi ancak 1855 yılında Sivastopol'un ele geçirilmesi akabinde gerçekleşmiştir³⁶. Bu değişimde İngiltere ve Fransa'nın Osmanlıların yanında savaşması nedeniyle kamuoyunda Avrupalı devletlere yönelik oluşan olumlu hava ve Osmanlı topraklarındaki konsolosluk sayısının artışına paralel olarak yabancı bayrak mevcudiyetinin yaygınlaşmasının etkili olduğu söylenebilir.

Eğitim kurumlarında bayrak kullanımı, yasal bir alt yapının mevcut olmaması nedeniyle diplomatik temsilciliklerden farklı bir seyir izlemiş ve sürekli gündemde kalmıştır. Bu konuda önemli bir istisna, bayrak kullanımına resmen izin verilen ve dönemin fotoğraflarında okul binasında dalgalanan Amerikan bayrağının açıkça görülebildiği, Robert Koleji'ydi³⁷. Osmanlı yönetiminin gözünde varlıkları başlı başına sorunlu görülen yabancı eğitim kurumlarına bayrak çekilmesine yönelik itirazlara karşın ruhsatsız faaliyet gösteren okullara dahi bayrak çekilmesi, bu eğitim kurumlarının etrafında gelişen mevcut sorunları daha da artırmaktaydı³⁸.

Resmi onaya sahip olan Robert Koleji'nin dışındaki okullarda görülen bayrakların, hangi esaslara göre dalgalandığını açıklamak için hukuki ve fiili durumu birlikte ele almak gerekir. Bu durumu anlamak için 1889 yılında, Beyrut İtalyan okuluna çekilen bayrak ile başlayan süreç kullanılabilir. İtalya'nın Beyrut konsolosu, elçilikten aldığı talimat uyarınca İtalyan okuluna bayrak çekmeye başlamış ve bu durum karşısında Fransız konsolosu da mütekabiliyet esası çerçevesinde, bayrağın kaldırılmaması durumunda aynı adımı atacağını yerel makamlara iletmiştir. Beyrut'taki idareciler İstanbul'a gönderdikleri yazıda, İtalyan konsolosunun hareketini "yolsuz" olarak tanımlamış ve Fransız temsilcinin de muhtemel eyleminin "sû-i tesir"e yol açıp "sirâyet" edeceğinden endişe ederek önlem alınmasını talep etmişlerdir³⁹. Temasa geçilen İtalyan elçiliği ise "millet bayrağını" çekme hak-

29 Temmuz günü gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu durum konsolosun yeniden bayrak çekmesi sonucu yaşanmış olabilir. Eliav ise bayrağın yetkililer tarafından indirildiğini söylemektedir. Bk. Abu-Manneh, *age.*, s. 20; Eliav, *age.*, s. 137.

36 Eliav, *age.*, s.178-180.

37 Ercan Kaçmaz, "Osmanlı Türkiye'sinde Misyoner Faaliyetleri: Robert Koleji ve Amerikan Kız Koleji'nin Ortaya Çıkışı", *Turkish Studies*, IX/7(2014), s. 388; Abdullah Biraderler tarafından çekilen fotoğraf için bk. <https://www.loc.gov/item/2003662019/>.

38 Deringil, *age.*, s. 127-150.

39 BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), 1137/88792, 20 Ramazan 1306/20 Mayıs 1889.

kindan tamamen feragat edilemeyeceğini belirterek bu hakkın kullanımını belirli günlerle sınırlayabileceği cevabını vermiştir⁴⁰. Hariciye Nezâreti'nin konuya ilişkin görüşünün sorulması üzerine kaleme alınan mütalaa, Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı bayrakların kullanımına dair genel bir çerçeve çizmesi bakımından oldukça önemlidir. Buna göre, elçilik ve konsolosluklardan başka yabancıların tasarrufunda olan binalara bayrak çekilebileceğine dair “gerek sâltanat-ı seniyyenin ve gerek düvel-i sâirenin uhûd-ı mevcûdesinde” kayıt yoktur. Hariciye Nezâreti; okul, hastane ve otel gibi yapılara bayrak asılmasına ve bu konuda şimdiye kadar bir teşebbüste bulunulmamasına atıfla genel bir yasak getirilmeden, İtalyan okuluna bayrak çekilmesini tamamen engellemeye yönelik bir adımın sorunlara yol açabileceğini ifade etmiştir⁴¹. Nihai karar Meclis-i Vükelâ'da yapılan görüşmeler sonucunda çıkmıştır. İstanbul'daki bazı yabancı binalara belirli günlerde bayrak çekildiğini teyit eden Meclis-i Vükelâ, her ne kadar Osmanlı belgelerinde aksi yönde bilgiler mevcut olsa da, Beyrut ve Halep gibi iç bölgelerde bulunan konsolosluklara dahi bayrak çekilmediğini öne sürerek ilgili okulun engellenmesi için elçiliğin “iknâ” edilmesine karar vermiştir⁴². İknâ sözcüğünün atılacak adımları tanımlamak için kullanılması önemlidir. Bu ifade, bu tarihe kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı okullara çekilen bayraklarla ilgili hem kanuna dayalı standart bir yaklaşımın olmadığını hem de yasaklama girişimlerinin mevcut bir düzenlemeye dayanmadığını göstermektedir.

Balkanlar'daki İtalyan eğitim kurumlarına bayrak çekmek için hazırlık yapılması ve Beyrut Fransız hastanesine bayrak asılması, ikna yönteminin etkisiz kaldığını göstermektedir⁴³. Bu nedenle İstanbul'daki yöneticiler sorunu daha geniş açıdan ele almaya karar vermiştir. 1890 yılı Ocak ayında, bu kez Edirne, Sivas, Aydın, Selanik, Yanya, İşkodra ve Kosova vilayetlerinden, bölgelerindeki yabancı okullara bayrak çekilip çekilmediği hakkında bilgi talep edilmiştir. Gelen cevaplara göre bu uygulama sadece Aydın vilayetinde mevcuttur. Eldeki yazışmaları değerlendiren Meclis-i Vükelâ, İstanbul'daki bazı yabancı müesseselere bayrak çekilmesinin adet

40 BOA, HR.TO, 280/100, 25 Ramazan 1306/25 Mayıs 1889.

41 BOA, Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO), 172/45, 27 Ramazan 1306/27 Mayıs 1889, 29 Ramazan 1306/29 Mayıs 1889.

42 BOA, Meclis-i Vükela (MV), 43/71, 5 Şevval 1306/4 Haziran 1889, Beyrut'taki İran şebkenderhanesine bayrak çekilmesi töreni için bk. BOA, HR. MKT, 272/26, 5 Cemayizelahir 1275/ 10 Ocak 1859.

43 BOA, HR. TH, 90/59, 4 Zilkaade 1306/2 Temmuz 1889, BOA, DH.MKT, 1642/110, 29 Zilkaade 1306/27 Temmuz 1889.

halini almış olması nedeniyle genel bir yasağın uygulanmasının güç olacağı değerlendirilmesinde bulunmuştur. Bundan dolayı, fiili durum ölçüt alınmış, hâlihazırda bayrak çekilen okullara müdahale edilmemesi ancak böyle bir uygulamanın mevcut olmadığı bölgelerdeki yabancı okullara engel olunması yönünde karar çıkmıştır. Belgede, ilk kategoride yer alan okullara müdahale edilmemesi kararı dile getirilirken görmezden gelme anlamına gelen “ağmaz olunub” ifadesinin tercih edilmesi, verilen onayın şartların zorlamasından kaynaklandığının bir yansımasıdır⁴⁴. Bu yaklaşımın yabancı elçiliklerle yaşanabilecek sorunları önlemek ve bayrak çekilen okulları dar bir coğrafya ile sınırlayarak Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenlik alanına yönelik sembolik meydan okumaları mümkün olduğunca en aza indirmeyi hedeflediği düşünülebilir. Ancak, ikna yönteminin başarısız olması ve bayrak çekilen müesseselere zımnen onay verilmek durumunda kalınması Osmanlı yönetiminin atabileceği adımların kısıtlı olduğunu göstermektedir. Nitekim Mamûretülazîz’deki bir misyoner okulu hakkında kaleme alınan bir belgede bu durumun ifadesi görülebilir. Bölgedeki, 4. Ordu Komutanlığı resmî günlerde ve pazar günlerinde Fransız bayrağı çeken okul için yapılacak muamele hakkında yazı kaleme almıştır. Hariciye Nezâreti’nin konuya ilişkin cevabında, yabancı devletlerin korumasında olan müesseselere bayrak çekilmesinin “bazı yerlerde teâmül hükmüne girmiş olduğundan bunlara zarûri müsâade” edildiği belirtilerek elçiliğe müracaat edilmesine gerek olmadığı ifade edilmiştir⁴⁵.

Meclis-i Vükelâ kararı, Osmanlı makamlarının genel yaklaşımını yansıtmakla beraber yabancı okulların engellenmesine yönelik çabaların varlığı uygulamanın tek düze bir çizgide ilerlemediğini, bölgeden bölgeye ve dönemden döneme farklılık arz edebileceğini düşündürmektedir. Konuya ilişkin yazışmalarda teâmül sözcüğü ile işaret edilen zaman aralığının ve yeni teâmüllerin oluşup oluşamayacağına ilişkin kesin ifadelerin yer almaması, Osmanlı topraklarının tamamını kapsayan bir çıkarım yapılmasını güçleştirmektedir. Buna ek olarak teâmüle aykırı olarak bayrak çeken okullara yönelik hukuki bir yaptırıma değinilmemesi fiili durumun devletin hedeflediğinin dışında seyretmesine açık kapı bırakmaktadır. Bayrak çekmeleri sorunlu görülen okullara dair merkeze gönderilen yazılar ve elçiliklere yapılan başvurularda istikrarlı bir duruş sergilenerek izin verilmemesinin tekrarlanması, teâmül kapsamı dışında değerlendirildiklerini ve Osmanlı makamlarının

44 BOA, MV, 50/53, 5 Cemaziyelahir 1307/27 Ocak 1890.

45 Hariciye Nezâreti’nin yazısına göre 11 Nisan 1899 tarihli Sadâret’in tezkeresi uyarınca bu karar yabancı elçiliklere iletilmiştir. Bk. BOA, BEO,2357/176764, 5 Rabiülahir 1322/19 Haziran 1904,13 Rabiülahir 1322/27 Haziran 1904.

hareket alanlarını genişletmeye çalıştığını göstermektedir⁴⁶. Bazı örneklerde ise aynı okulun belirli aralıklarla gündeme gelmesi, Osmanlı makamlarının müdahalelerinin takipsizlikle sonuçlanmasının önüne geçmek istediklerinin ve okul yöneticilerinin direniş gösterdiklerinin bir yansımasıdır. Örneğin, İstanbul Gedikpaşa'da Cizvit tarikatına mensup papazların idaresindeki bir okula yortu ve yılbaşı günlerinde bayrak çekilmesi nedeniyle Fransız elçiliğine birkaç kez başvuruda bulunulmuştur⁴⁷. 1899 yılında ise Edirne'deki 2. Ordu Komutanlığı'ndan İstanbul'a gönderilen bir yazıda yabancı devletlerin himayesinde bulunan okul, ibadet yeri ve hastane gibi binalara “eyyâm-ı resmîyye ve mahsûsada” bayrak çekilmesinin alışkanlık halini aldığı ifadesine rastlanmaktadır. Konuya ilişkin polis raporuna göre şehir dışına gezi düzenleyen Fransız Katolik Okulu öğrencilerinin bindikleri arabalar Fransız bayrağı ile süslenmiştir. Bunun üzerine Hariciye Nezâreti 29 Mayıs 1899 tarihinde gerekli uyarıların yapılmasını elçiliğe iletmıştır⁴⁸. Görüldüğü üzere Osmanlı makamları fiili müdahaleden ziyade diplomatik girişimlerle sorunu çözmeye çalışmaktaydı. Ancak mevcut bilgiler değerlendirildiğinde elçilikler nezdinde harekete geçildiğini ve müdahalelerin sonuç verdiğini gösteren örneklerin yanında bayrak kullanmaları nedeniyle kimi zaman ruhsatsız faaliyet gösteren okulların takibata uğraması, tüm çabalara rağmen ihlallerin engellenemediğini teyit etmektedir⁴⁹.

Özel Mülklerde Bayrak Kullanımı

Osmanlı topraklarındaki yabancı ülke vatandaşlarının bireysel olarak belirli sınırlamalar dâhilinde de olsa bayrak kullanmak için herhangi bir hakları yoktu. Dolayısıyla bu doğrultuda attıkları her adım, ihlal anlamına gelmekteydi. Özel mülklere asılan bayraklara ilişkin Osmanlı belgeleri, bireysel bayrak kullanımından duyulan rahatsızlığa ve bu duruma son vermeye yönelik girişimlere dair ifadelerle doludur. Belgelerden anlaşıldığına göre bireysel bayrak kullanımı da büyük ölçüde sabit bir mekânda ve belirli günlerde gerçekleşmekteydi. Bayraklar; evlere

46 BOA, HR.TH, 186/5, 17 Recep 1314/22 Aralık 1896; BOA, HR.TH,198/58, 6 Rabiülevvel 1315/5 Ağustos 1897, 24 Rabiülahir 1315/ 22 Eylül 1897.

47 BOA, HR.TH, 180/96, 16 Rabiülevvel 1314/25 Ağustos 1896; BOA, HR.TH, 187/42, 5 Şaban 1314/9 Ocak 1897, BOA,HR.TH, 190/72, 17 Şevval 1314/21 Mart 1897.

48 BOA, HR.TH, 226/90, 7 Muharrem 1317/18 Mayıs 1899, 18 Muharrem 1317/29 Mayıs 1899.

49 BOA, DH.MKT, 1775/132, 14 Rabiülevvel 1308/28 Ekim 1890; BOA, Maarif Mektubi Kalemi (MF.MKT), 443, 47,18 Zilkaade 1316/30 Mart 1899; BOA, HR.TH, 238/57, 14 Şevval 1317/15 Şubat 1900.

ya da iş yerlerine bu mekânların sahiplerinin ya da kiracılarının dini günleri, bağlı olduğu ülkelerin özel günleri, pazar günleri ya da yılbaşı başta olmak üzere takvimde özel bir yere sahip olan zaman dilimlerinde asılmaktaydı. Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen cuma günü ya da 10 Temmuz Bayramı gibi Osmanlı toplumu için önem arz eden günlerde de bayrak çekildiğine dair örnekler mevcut olmakla beraber bunlar oldukça sınırlıdır⁵⁰. Yabancı bir bayrağın temel varlık nedeninin ilgili ülkenin değerlerinin temsili olduğu düşünüldüğünde bu durum olağandır. Bayrakların işlevselliğinin geniş olmasının ve Osmanlı bürokrasisinin bireysel kullanımı denetim altında tutmakta zorlanmasının nedenlerinden bir tanesi de bayrağın doğasına ilişkindir. Bayrağın taşınması ve kullanımı kolay bir nesne olması mevcudiyetini geniş bir alana yaymasını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla bayraklar, kimi zaman evlerin pencerelerinde ya da iş yerlerinin balkonlarında dalgalanırken kimi zaman Kutsal Toprakları ziyaret eden yabancıların konakladıkları çadırların üstünde kullanılabilmekteydi⁵¹. Manastır'daki bir Rum gazinosunda yılbaşı eğlencesi esnasında masa düzenlemesinde Osmanlı ve Yunan bayrağı şeklinde mukavvadan bayraklara yer verilmesi ya da gezilerini bisiklet kullanarak gerçekleştiren iki Amerikalının Ağrı Dağı tırmanışlarında ülkelerinin kuruluş gününü kutlamak için bayrak açması, bayrakların ne denli geniş bir alanda kullanılabileceklerine ilişkin somut örnekten yalnızca ikisidir⁵². Ancak fincan takımları gibi gündelik eşyaların üzerindeki işlemlerde de görülebilen kullanım türünden ziyade devletin gözünde önem taşıyan ve engellenmesi zaruri görülen etki alanları daha geniş ve süreklilik arz eden kullanım biçimleridir⁵³. Dolayısıyla Osmanlı bürokrasisinin vurguladığı şekliyle herhangi bir resmî sıfat taşımaksızın, bireyin bir şehrin merkezindeki işyerinde dalgalandırdığı bayrak, bir turistin çadırının üzerindeki bayrağa nazaran daha geniş bir kitleye hitap edebilecek ve buna paralel sembolik gücü daha da artacaktır. Belgelerde bayrakların hep bir mekân ile birlikte anılmasının nedeni de bu etkidir.

50 BOA,HR.TH, 180/48, 9 Rabiülevvel 1314/18 ağustos 1896; BOA, HR.TH, 380/20, 7 Şaban 1327 /24 Ağustos 1909.

51 BOA, DH.MKT,1982/95, 10 Muharrem 1310/4 Ağustos 1892; BOA, HR.TH, 327/51, 9 Şevval 1323/7 Aralık 1905; BOA, BEO, 3496/262147, 29 Muharrem 1327/20 Şubat 1909; William C. Prime, *Tent Life in Holy Land*, Harper and Brothers, New York 1857, s. 29-30; *Cook's Cruise to the Mediterranean and the Orient and Bible Lands*, Thos. Cook and Son, New York 1902, s. 33, 58.

52 BOA, BEO, 2766/207447, 2 Muharrem 1324/26 Şubat 1906; Thomas Gaskell Allen Jr-William Lewis Sachtleben, *Across Asia on a Bicycle*, The Century Co., New York 1894, s. 77.

53 BOA, DH.MKT, 94/30, 11 Muharrem 1311/25 Temmuz 1893.

Osmanlı makamlarının yabancıların bireysel bayrak kullanımına ilişkin şikâyetleri, tespit edilebildiği kadarıyla 19. yüzyıl ortasından itibaren görülmeye başlamıştır. 1856 yılında yabancıların tasarrufunda olan dükkân ve mağazalar üzerine bayrak çekilmesi ve üstünde arma olan levhalar asılması nedeniyle elçilikler nezdinde harekete geçilmesi gündeme gelmiştir⁵⁴. Bayrak kullanımının ne zamandan itibaren bir soruna dönüştüğünü tam olarak tespit etmek mümkün olmasa da yüzyılın sonlarına gelindiğinde bayrak kullanımına yönelik ihlaller sürekli gündemde olan bir problem halini almıştır. Uzun yıllar boyunca İstanbul'da yaşayan Sir Edwin Pears, 1880'li yılların başına ait anlarında, yabancıların pazar günleri ve tatil günlerinde ülkelerinin bayraklarını kullanmalarına son vermek için elçiliklere tebligat yapıldığını yazmaktadır⁵⁵. Benzer bir uyarı 1899 yılında tekrarlanmış, Bâb-ı Âli; gemiler, diplomatik temsilcilikler ve benzeri kuruluşların bayrak kullanma haklarını saklı tutmak kaydıyla alışkanlık olarak ifade ettiği yabancıların tatil günlerinde bayrak çekmelerinden vazgeçmeleri için girişimde bulunmuştur⁵⁶.

Osmanlı makamları resmî kurumlara ait binalar ile genellikle “emâkin-i husûsiyye ve umûmiyye” olarak tanımlanan mekânlar arasında bir ayırım yaparak, bayrak kullanımını ilk kategoride yer alan yapılarla sınırlamaya çalışmaktaydı⁵⁷. Örneğin, 1894 yılında Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'in doğum gününde Bahçekapı'daki bir mağaza üzerine Avusturya-Macaristan bayrağı çekilmesi nedeniyle bayrakları kaldırması için uyarılan mağaza sahibi bir önceki yıl da benzer kutlama yaptığı cevabını vermiştir. Eminönü'ndeki Mayer mağazasında da aynı durumla karşılaşmıştır. Dâhiliye Nezâreti'nin konuya ilişkin Sadâret'e gönderdiği yazısında, “emâkin-i âdiyye ecnebi bayrağı keşidesi âdet hükmünü almağa başladığı” ifadesiyle genel duruma dair bir resim çizilmekte ve uyarıların bazı kişiler tarafından dikkate alınmadığı dile getirilmekteydi⁵⁸. 1903 yılında Preveze'de bir İtalyan'ın bahçesinin askerler tarafından tahrip edildiği ve bahçe-

54 BOA, HR.SYS, 292/24, 29 Rabiülahir 1273/27 Aralık 1856.

55 Sir Edwin Pears, *Forty Years in Constantinople the Recollections of Sir Edwin Pears, 1873-1915*, The Anchor Press, Londra 1916, s. 88.

56 “Foreign Flags in Turkey”, *London Evening Standard*, 12 Mayıs 1899, s.7.

57 BOA, BEO, 638/47842, 4 Zilhicce1312/28 Mayıs 1895; BOA, HR.TH, 217/94, 12 Cemaziyelevvel 1316/28 Eylül 1898; BOA, Hariciye Nezâreti İdare (HR.İD), 2007/7, 12 Şaban 1327/29 Ağustos 1909; BOA, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI), 156/59, 18 Rabiülevvel 1330/7 Mart 1912.

58 BOA, DH.MKT, 277/19, 27 Safer 1312 /30 Ağustos 1894; Benzer örnekler için bk. BOA, BEO, 638/47842, 14 Zilhicce 1312/8 Haziran 1895; BOA, DH.MUI,156/59, 20 Rabiülevvel 1330/9 Mart 1912.

de bulunan İtalyan bayrağının çiğnendiği iddiası üzerine yapılan tahkikat sonucunda ise bayrakla ilgili iddianın gerçeği yansıtmadığı, bayrağın “zaten bağçede bulunmayacağı umûr-ı vâzıhadan” olduğu ifadesiyle İstanbul’a iletilmiştir⁵⁹. Resmi kurumların dışındaki bayraklara yönelik yaklaşımın bir yansıması olan bu ifadeye karşın, İtalyan Elçiliği’nin özel bir mülkte bulunmaması gereken bayrağı için başvuruda bulunabilmesi, Osmanlı makamlarının yasaklama girişimlerinin etkisizliğini ortaya koymaktadır. Devlet adamlarının yerleştirmek istediği bu uygulamaya karşın ülkenin farklı bölgelerinden ve İstanbul’un çeşitli semtlerinden nezaretlere gönderilen yazılarda özel mülklere bayrak çekilmesinin adet hükmünü aldığı ya da gelişmelerin bu yönde seyrettiği vurgulanmaktaydı. Devlet adamları, tekil örnekleri bayrakların çekilebileceği mekânları ve zaman dilimlerini muhataplarına hatırlatmak için fırsat olarak kullanmaktaydı⁶⁰. Örneğin 1898 yılında Yunan Elçiliği, Makriköy’deki bazı Yunan mağazalarına yortu nedeniyle asılan Yunan bayrağının polisler tarafından kaldırılması iddiasıyla Osmanlı makamlarına başvurmuştur. Yapılan inceleme neticesinde, söz konusu olayın çocukların bayrağı andırır kâğıtlar ile oynamaları ve bunların toplatılmasından ibaret olduğu anlaşılmıştır. Şehremâneti, Küçükçekmece Kaymakamlığı’ndan aldığı bilgiye dayanarak Hariciye Nezâreti’ne gönderdiği yazısında, mağazalara bayrak asıldığını kabul etmekle beraber resmi binaların dışındaki özel ve umumi binalarda bayrak kullanılmasının uygun olmayacağını ifade etmiş ve Yunan makamlarına bilgi verilmiştir⁶¹. Bu yönde bir başka talep 1912’de, Kadıköy’de ikamet eden bir sigorta şirketi müdürünün evine bayrak asması sonrası gündeme gelmiştir. İstanbul Polis Müdürlüğü’nün yazısına atfen Dâhiliye Nezâreti, yabancı ülke vatandaşlarının bayrak çekmelerinin engellenmesi için elçiliklere tebligat yapılması gereğini Hariciye Nezâreti’ne iletmiştir. Polis Müdürlüğü’nün yazısında siyasi görevlilerden başka kişilerin evlerine bayrak çekmelerinin halk arasında kötü etkiye yol açabileceği ifade edilmekteydi⁶². Büyükkada’da pazar günleri misafirhane, köşk ve evlere bayrak çeken yabancılara gerekli uyarıların yapılması, İzmir’deki bir maden ala-

59 BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV),246/34, 21 Rabiülevvel 1321/17 Haziran 1903.

60 BOA, HR.TH, 137/92, 20 Recep 1311/27 Ocak 1894; BOA, HR.TH, 327/51, 9 Şevval 1323/7 Aralık 1905; BOA, DH.EUM.THR, 34/41,18 Cemaziyelevvel 1328/28 Mayıs 1910.

61 BOA, HR.TH, 217/121, 16 Cemaziyelevvel 1316/2 Ekim 1898, 24 Cemaziyelevvel 1316/10 Ekim 1898; BOA, HR.TH, 137/92, 20 Recep 1311/27 Ocak 1894; BOA, HR.TH, 327/51, 9 Şevval 1323/7 Aralık 1905; BOA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemî (DH.EUM.THR), 34/41, 18 Cemaziyelevvel 1328/28 Mayıs 1910.

62 BOA, Dahiliye Nezareti Mütenevvia (DH.MTV), 26/10, 18 Zilhicce 1912/28 Kasım 1912, 16 Muharrem 1331/26 Aralık 1912.

nına ya da İskeçe’de bir otelin balkonuna asılan bayrakların kaldırılması Osmanlı makamlarının müdahalelerinin sonuç alabildiğini göstermektedir. Ancak bu tür örneklerin genel bir uygulama haline geldiğini söylemek oldukça güçtür⁶³. Konuya ilişkin şikâyetlerin uzun yıllar devam etmesi Osmanlı yönetiminin soruna kalıcı bir çözüm bulamadığına işaret etmekte ve yabancılar tarafından risk içeren bir eylem olarak değerlendirilmediğini göstermektedir⁶⁴. Bu noktada yabancı ülke vatandaşlarına kapitülasyonlar çerçevesinde verilmiş olan konut dokunulmazlığı ve elçiliklerin, bu hak doğrultusunda bayrak kullanımından doğan sorunlara müdahil olmaları bir güvence sağlamış olmalıdır⁶⁵. Yabancı ülke vatandaşlarının kimi zaman bayrakları, elçiliklerinin bilgisi dâhilinde konutlarına astıklarını ifade etmesi bu durumun bir yansıması olarak görülebilir⁶⁶.

Özel mülklere çekilmiş bayrakları indirmek için yapılan müdahaleler kimi zaman tepkiyle karşılaşmaktaydı. 1893 yılında Büyükkada’da iki Fransız’ın 14 Temmuz’da evlerine astıkları bayrakların zaptiyeler tarafından zorla indirilmesi elçiliğin olaya dâhil olmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Adalar Kaymakamı uyarılmış ve olayın siyasi bir biçim kazanmaması adına Fransız Elçisi’nin istediği yerde ve zamanda kendisiyle görüşerek yaşananların bir yanlışlıktan kaynaklandığını ve bu durumdan duyduğu üzüntüyü bildirmesi emredilmiştir⁶⁷. 1897 yılında vatandaşlarının yortu nedeniyle bayrak çekmemeleri konusunda uyarılan Rus Elçiliği ise konuyu hukuki ve fiili açıdan ele alarak yabancı devlet vatandaşlarını bayrak çekmekten men eden bir kanun maddesinin olmadığını ve İstanbul’da bu durumun adet halini aldığı cevabını vererek itiraz etmiştir⁶⁸.

Beyoğlu Mutasarrıflığı’nın bölgesindeki mevcut durumdan hareketle bayrak kullanımını denetlemek amacıyla harekete geçilmesini talep ettiği yazısı devletin kurumlarının gözünden bayrağın nasıl değerlendirildiğini anlamak için kullanılabilir:

63 BOA, Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti (YPRK.ŞH), 2/7, 9 Ramazan 1301/3 Temmuz 1884; BOA, Y.MTV, 189/132, 20 Zilhicce 1316/1 Mayıs 1899, Mayıs 1899, BOA, HR.TH, 327/51, 9 Şevval 13123/7 Aralık 1905.

64 BOA, DH.MKT, 1832/124, 4 Şevval 1308/13 Mayıs 1891; BOA, HR.TH, 121/76, 10 Muharrem 1310/4 Ağustos 1892.

65 Belkis Konan, *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 45-47.

66 BOA, HR.TH,121/76, 10 Muharrem 1310/4 Ağustos 1892; BOA, DH.MUI, 136/58, 1 Cemaziyelevvel 1328/11 Mayıs 1910.

67 BOA, BEO, 238/ 17808, 1 Muharrem 1311/15 Temmuz 1893; BOA, BEO, 238,17809, 2 Muharrem 1311/16 Temmuz 1893,

68 BOA, DH.MKT, 2086/49, 29 Cemaziyelahir 1315/25 Kasım 1897.

her şahıs tarafından mensup olduğu devletin âlâmet-i şeref ve iftiharî olan bayrağına karşı harekât ve hissiyat-ı memdûha gösterilmek icab ederken... şâyan-ı hürmet olan mahallerden başka yerlere tâlik edilmemesi lazım gelen bayrakların...eyyâm-ı mahsûsada âdî apartman ve fuhuşhâne ve meyhâne-lerle diğer bir takım mevâki-yi hasîseye rezk edilmekte bulunduğu görülüyor. Şu hal bayrakların şeref ve haysiyet-i resmîyesine iras-ı tesir etmekte bulunduğu⁶⁹...

Bu ifadeler bayrağın kendisine has değeri vurgulamanın yanı sıra devlet dolayısıyla egemenlik kavramı ile yakın ilişkisini gündeme getirmektedir. Osmanlı yönetiminin, özellikle sivillerin bayrak kullanımlarından duyduğu rahatsızlığın kaynağı da bayrağın başka bir egemenlik alanına işaret eden sembol olması ve yabancı bir bayrakta kendi hâkimiyet alanını aşındırmaya yönelik bir meydan okuma hissetmesidir. Osmanlı makamları tarafından bayrağın nasıl tanımlandığından daha önemli olan bayrakların kullanılmasına neden karşı çıktığı ve kullanımlarını engelleyerek neyi hedeflediğidir. Konuya ilişkin yazışmalarda ortak bir tema söz konusudur. Devlet, belirli sınırlamalar kapsamında izin verilen örneklerin dışında kalan ve “emsalsiz ve kâideye mugâyir”⁷⁰ ifadesiyle özetlenebilecek durumu engellemeye çalışmaktaydı. 1894 yılında İstanbul Polis Müdürlüğü’nden Zâptiye Nezâretî’ne gönderilen bir yazı devletin yasaklayıcı tutumuna daha geniş bir açıdan bakmayı mümkün kılmaktadır. Meydancık’taki handa ikamet eden bir şirket temsilcisinin odasının penceresine Osmanlı sancağı ve Alman bayrağı asması üzerine kendisine sebebi sorulmuş ve bu kişi Almanya İmparatoru II. Wilhelm’in doğum günü olması nedeniyle bayrak astığı cevabını vermiştir. Yazının devamında, diplomatik temsilciliklerin dışında ülkelerinin özel günü olması halinde dahi yabancıların bayrak çekemeyecekleri ve bu durumun örnek teşkil ederek yabancıların pazar günlerinde de bayrak asmaya kalkışacakları uyarısında bulunulmuştur⁷¹. Devlet açısından yabancı bayraklar, toplumun farklı etnik grupları üzerindeki egemenliğini tartışmalı hale getirmesi ihtimali nedeniyle de dikkate alınmaktaydı⁷². Manastır’da bir Rum gazinosundaki Osmanlı ve Yunan bayraklarının kaldırılmasına ilişkin yazışmalarda, milliyetçi hareketlerin giderek arttığı şehirde “bir Osmanlı gazinosunda

69 BOA, DH.MUİ, 136/47, 17 Cemaziyelahir 1327/6 Temmuz 1909.

70 BOA, DH. MKT, 1832/124, 4 Şevval 1308/13 Mayıs 1891.

71 BOA, HR.TH, 137/92, 20 Recep 1311/27 Ocak 1894.

72 Tülay Keskin, *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayetinde İngiliz Konsoloslarının Faaliyetleri*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Manisa 2020, s. 91; BOA, DH.MKT, 2711/32, 5 Zilhicce 1326/29 Aralık 1908.

Yunan bayrağı şekli bulundurularak Yunanlılık hissiyatı irâe eylemesi esasen münâsib olmamağla ve Bulgar ve Ulahların tecâvüzâtı da olabileceğinden” bayrakların kaldırıldığı ifade edilmektedir⁷³. Burada toplumun farklı kesimlerinin birbirlerine yöneltebilecekleri olası saldırıları engelleme isteği kadar devletin kendi bayrağını meşru bayrak görmesi de etkili olmuştur. Nitekim Rodos’taki Osmanlı vatandaşı olan bazı gemi sahiplerinin, Osmanlı sancağı ile birlikte yabancı ülke bayraklarını kullanmaları “Osmanlılığa münâfi” olarak tanımlanmaktaydı⁷⁴. Görüldüğü üzere vatandaş olmanın gereklerinden bir tanesi de, Osmanlılığın sembollerini benimsemek ve bunun dışında olanları kullanmamaktır. Benzer bir koruma mekanizması mekânsal olarak Suriçi İstanbul’u için de geçerliydi. Bölgedeki İran Elçiliği’ne bile bayrak çekilmediği ifade edilerek bölgenin yabancı bayrakların varlığından azade kalmasına özen gösterilmektedir⁷⁵.

Bayrak kullanımını engellemeye yönelik girişimlerin, seyahat işlemleri ya da tarihi eser araştırmaları örneğinde olduğu üzere genel bir düzenlemeye ve yaptırıma dayanmaması, yapılan müdahalelerin etkisini sınırlamıştır. Her iki nizamnamenin belirli aralıklarla yenilenmesine ve tatbik edilmesine rağmen gündelik hayatı her zaman biçimlendiremediği düşünüldüğünde, özel bir yasal düzenleme olmaksızın bireylerin bayrak kullanmalarını engellemeyi hedefleyen görüşün etkili olmayacağı söylenebilir⁷⁶. Evlerine ya da iş yerlerine bayrak asan kişilere yapılacak işlemler için yerel makamlardan bilgi talep edilmesinin bir sebebi de, bu birimlerin, ülke çapında geçerli olan ve müdahalelerin ölçütü olarak kullanılacakları bir düzenlemenin mevcut olmamasıydı. Bundan dolayı, farklı tarihlerde elçilikler nezdinde yapılan uyarılar ya da tekil girişimler benzer eylemlerin tekrarlanmasına zemin hazırlayan durumu ortadan kaldırmaktan ziyade sonuçları bertaraf etmeye yönelikti. 20. yüzyılın başında ise bayrak kullanımını sınırlamak ve denetim altına almaya yönelik taleplerin daha yoğun bir biçimde dile getirildiği görülmektedir. Beyoğlu Mutasarrıflığı bayrak kullanımının diplomatik temsilcilikler, okullar, hastaneler ve benzeri hüviyete sahip müesseslerle sınırlandırılması amacıyla 6 Temmuz 1909 tarihinde Zaptiye Nezâreti’ne başvurmuştur. Bu talebin gerekliliği

73 BOA, BEO, 2766/207447, 2 Muharrem 1324/26 Şubat 1906.

74 BOA, DH.MUI, 136/58, 13 Safer 1328/24 Şubat 1910.

75 BOA, DH.MKT, 1767/67, 19 Safer 1308/4 Ekim 1890.

76 İlkyayılmaz, *Serseri, Anarşist ve Fesadın Peşinde II. Abdülhamid Dönemi Güvenlik Politikaları Ekseninde Mîrur Tezkereleri, Pasaportlar ve Otel Kayıtları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 339-244; Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, çev. Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2015, s. 141-175.

meyhane ve fuhuşhânelerde bile bayrak görüldüğü bilgisiyle desteklenmekteydi⁷⁷. Dâhiliye Nezâreti'nin talebi doğrultusunda Hâriciye Nezâreti, 28 Temmuz 1909 tarihinde Avrupa'daki Osmanlı elçilerine görev yaptıkları ülkelerde özel mülklere bayrak çekilmesi hakkında mevcut olan yasal düzenlemelerin bildirilmesini içeren bir yazı göndermiştir. Gelen cevaplarda bazı kısıtlamaların olduğu ifade edilmekle beraber yasal düzenlemelerin olmadığı ve bireylere geniş bir serbestinin tanındığı bilgisi yer almaktaydı⁷⁸. Örneğin, Roma Elçiliği'nin telgrafına göre İtalya'da sosyalistlerin din ve vatan aleyhine sözler içeren bayraklar taşımalarına izin verilecek kadar geniş bir serbesti söz konusuydu⁷⁹. Bu yazışmalar sonucunda, Avrupa'daki uygulamalar da dikkate alınarak altı maddeden oluşan bir yönetmelik hazırlanmış ancak tam olarak uygulanamayacağı ve uygulanmasının sorunlara yol açacağı endişesiyle kâğıt üzerinde kalmıştır. Düzenlemeye ilişkin yazışmalarda ve talimat layihasının içeriğinde önceki dönemlere kıyasla bir değişim olduğu göze çarpmaktadır: Osmanlı makamlarının odak noktası resmi ve özel günlerden sıradan günlere kaymıştır⁸⁰. 1910 yılı Mayıs ayında kaleme alınan bir belgede yabancı vatandaşların ülkelerinin resmi günlerinde evlerine ve dükkânlarına Osmanlı sancağıyla beraber kendi ülkelerinin bayraklarını asmalarında bir sorun görülmediği ifade edilmektedir⁸¹. Bu değişim, devlet adamlarının fiili durumu tamamen değiştiremeyeceklerini kabul ettiklerinin ve politikalarını mevcut durumu olabildiğince kontrol altına almaya yönelik olarak kurmak zorunda kaldıklarının ifadesidir. Takip eden dönemde gelişmeler iki farklı yaklaşım etrafında cereyan etmiştir. Bireylerin bayrak kullanmalarını engelleyerek bayrağı resmi müesseslere ait bir nesne olarak kabul eden söylem, ilgili talimatın bir an evvel uygulanması ya da bu talimat tatbik edilene kadar geçici bir önlem alınmasına yönelik taleplerle birlikte dile getirilmiştir⁸². Bu belirsizlik, 1915 yılında yayınlanan bir talimatname ile sona ermiştir.

77 BOA, DH.MUİ, 136/47, 17 Cemaziyelahir 1327/6 Temmuz 1909.

78 BOA, Hariciye Nezâreti Londra Sefareti (HR.SFR.3), 601/41, 1 Recep 1327/19 Temmuz 1909; BOA, HR.İD, 2007/8, 4 Şaban 1327/21 Ağustos 1909; BOA, HR.İD, 2007/10, 4 Şaban 1327/21 Ağustos 1909; BOA, HR.İD, 2007/11, 6 Şaban 1327/23 Ağustos 1909; BOA, HR, İD, 2007/17, 7 Şaban 1327/24 Ağustos 1909.

79 BOA, HR.İD, 2007/7, 27 Recep 1327/14 Ağustos 1909.

80 BOA, DH.MUİ, 136/47, 21 Cemaziyelahir 1327/10 Temmuz 1909, 27 Cemaziyelahir 1327/16 Mayıs 1910.

81 BOA, DH.MUİ, 136/58, 24 Şaban 1328/ 31 Mayıs 1910.

82 BOA, DH.MUİ, 145/75, 1 Cemaziyelahir 1328/10 Haziran 1910; BOA, DH.MUİ, 145/46, 15 Cemaziyelahir 1329/13 Haziran 1911; BOA, DH.MUİ, 156/59, 18 Rabiülevvel 1330/7 Mart 1912.

Buna göre yabancı ülke vatandaşları, ülkelerinin ve Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi günlerinde, Osmanlı bayrağıyla birlikte ülkelerinin bayraklarını evlerine ve dükkânlarına asabileceklerdi⁸³.

Osmanlıların ve Yabancıların Gözünden Bayraklar

Osmanlı resmî yazışmalarında bayraklar, çoğunlukla işlevlerine, temsil güçlerine ya da insanlar üzerinde sahip oldukları etkiler dâhil bayrağın doğasına yönelik açıklamalar getirilmeden “Almanya devleti bandırası”⁸⁴ ya da “İtalya bayrağı”⁸⁵ şeklindeki tamlamalarla ifade edilmektedir. 1850’li yıllarda İstanbul’u ziyaret eden Durand de Fontmagne ise İsveç temsilcisinden alıntı yaparak yakın bir zaman dilimine değin Türklerin yabancı bayrakları küçümsemek için paçavra sözcüğünü kullandıklarını belirtmektedir⁸⁶. Ancak yüzyılın erken dönemlerine ait örneklerde görüldüğü üzere ülke bayraklarından bahsedilirken bandıra ya da bayrak sözcüklerinin kullanılması, paçavra sözcüğünün gündelik yaşamda karşılaşılan küçümseyici bir kullanım biçimi olduğunu düşündürmektedir⁸⁷.

Sıradan bireylerin ve basının da yabancı bayraklara yönelik bakış açıları; yazıları ve fiziki müdahaleleriyle kendisini göstermekteydi. Bayrakların temsil ettiği ülkelere ait değerler bütününe yansıtmadaki başarıları farklı görüşlere sahip Osmanlı vatandaşlarının tepkilerinde görülebilir. II. Abdülhamid (1876-1909) yönetimi altındaki Osmanlı İmparatorluğu’ndan Fransa’ya gitmek üzere İstanbul’dan bir Fransız gemisine binen Yahya Kemal Beyatlı, gemiye adım atışını “hür Fransa bayrağının gölgesinde hür bir insandım” olarak ifade ederken⁸⁸, Ahmed Bedevî Kuran ve Zeki Mesud Alsan için yabancı bayraklar, yabancı nüfuzunu görünür kılan olumsuz nesnelere⁸⁹. Kuran, İstanbul’un Batılılaşmış bölgesi olan Caddesi-i Kebir’den bahseder-

83 BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Levazım (DH.EUM.LVZ), 27/75, 2 Rabülahir 1333/17 Şubat 1915; BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ekleri (DH.İ.U.M.EK),109/42, 2 Rabiülahir1333/17 Şubat1915.

84 BOA, HR.TH, 137/92, 20 Recep 1311/ 27 Ocak 1894.

85 BOA, BEO, 2088/156529,14 Rabiülevvel 1321,10 Haziran 1903.

86 Baronne Durand de Fontmagne, *Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul Günleri*, çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitapevi, İstanbul 2007, s. 235.

87 Bayrak sözcüğüne ait daha eski bir örnek bk. Ahmet Marancı, *86-4 Numaralı Rusya Ahkam Defterinin İncelenmesi (s.1-95)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli 2017, s. 224-225.

88 Yahya Kemal Beyatlı, *Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyet, İstanbul 2015, s. 77.

89 Ahmed Bedevî Kuran, *Harbiye Mektebi’nde Hürriyet Mücadelesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

ken “buralarda Türklüğe ait en ufak bir nişanenin bulunmaması ve merasim günlerinde bütün caddenin daha ziyade ecnebi bayraklarla donatılmış olmasıydı” yorumunda bulunmaktadır⁹⁰. Alsan’ın anılarında yer verdiği bir Rum arkadaşı Plâton ile mavi renk üzerine olan konuşması, inşa edilmek istenen ortak Osmanlı kimliğine yönelik milliyetçi meydan okumayı sembolik düzeyde yansıtmakta ve devletin kendi imajına yönelik oluşturmaya çalıştığı meşruiyetin sınırlarını göstermeyi:

Plâton:

Bizim bayrağımızın rengi de maviydi, diye cevap verince Mustafa şaşırıldı.

-Hangi bayraktan bahsediyorsun?

-Yunan bayrağı canım, hiç görmedin mi?

-Yunan bayrağı, senin bayrağın mıdır?

-Rum bayrak, Yunan bayrak hepsi bir...

-Bir ne demek, sen Rumsun ama bizim memleketimizde oturuyorsun.

Bizim hükümetimize tâbi’sin. Senin bayrağın Osmanlı bayrağı değil mi?⁹¹

Osmanlıların yabancı bayraklara yönelik bakış açılarının çeşitlilik gösterdiğine işaret eden örneklerden bir tanesi, 19. yüzyılın son çeyreğine ilişkin anılarını kaleme alan Şerafeddin Mağmumi’dir. Ayayorgi Yortusu ve Yunan Kralı’nın isim günü olması nedeniyle İzmir’in Kordon bölgesini süsleyen Yunan bayraklarını ve kutlamaları okurlarına aktaran yazar, bu durumu önyargılı bir tutum sergilemeden ve Osmanlı hâkimiyetini zedeleyici bir unsur telakki etmeden, sıradan bir manzara olarak değerlendirmektedir⁹².

Siyasi durumun gerginleşmesinde ya da savaş durumunda açıkça görülebileceği üzere, bu tepkilerin biçimlenmesinde dönemin atmosferi oldukça önemli bir yere sahipti. Örneğin, Balkan Savaşları’nın yaklaştığı siyasi gerginlik ortamında İstanbul’daki bir tren istasyonundaki perdelerin Yunan bayrağını andırması değiştirilmeleri için yeterli olmaktadır⁹³. *Şehbal* gazetesi örneğinde ise savaş başladığında

İstanbul 2009, s. 53; Zeki Mesud Alsan, *Mustafa’nın Romanı Memleket Çocuğu*, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s.184.

90 Kuran, *age.*, s. 53

91 Alsan, *age.*, s. 61.

92 Dr. Şerafeddin Mağmumi, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye*, Boyut Kitapları, İstanbul 2008, s. 170.

93 Doğan Çetinkaya, *1908 Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 257-259.

düşman ülkelerin İstanbul'daki elçiliklerindeki bayraklar indirilmeden önce çekilen fotoğraf “yeryüzünde son temevvüçleri olsun⁹⁴” ifadesiyle aktarılırken, 1914 yılında bir Yunan şilebine, Robert Koleji öğrencilerinin Yunan bayrağı sallayarak selam verdiğini gören bir kişi, *Tasvîr-i Efkâr* gazetesine mektup yazarak duyduğu rahatsızlığı kamusal alana taşımıştır. Mektubun başlığı olan “Robert Kolej Mektep mi Yoksa Bir Yunan Müstemlekesi Mi?” ifadesi, dile getirilen şiddetli tepkiyi açık bir biçimde yansıtmakta ve mektubu yazan kişinin, okulun bir Amerikan eğitim kurumu olduğunu bilmemesinin düşük bir ihtimal olduğu düşünüldüğünde, bir bayrağın ne kadar güçlü bir sembol olabileceğini göstermektedir. Haber üzerine Osmanlı makamları harekete geçmiş ve okula müfettiş gönderilmiştir⁹⁵. Bireysel karşı çıkışların yanı sıra bayrakların halkın ortak tepkisine hedef olduğunu gösteren hadiseler de mevcuttur. Bu tepki kimi zaman fiziki müdahaleye kadar gidebilmekteydi. 1856 yılında Islahat Fermanı'na yönelik hoşnutsuzluk ortamında Nablus'ta bir İngiliz misyonerin Müslüman bir dilenciyi öldürmesi ile ortaya çıkan ayaklanma esnasında Osmanlı bayrakları ve yabancı bayraklar yırtılmış⁹⁶, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlangıcında ise Tarsus'ta halk tepkisini Rus konsoloshanesindeki bayrak direğini baltalarla parçaladıktan sonra şehir merkezinde gösteri yaparak dile getirmiştir⁹⁷. Bu örneklerde bayraklar doğrudan karşı çıkılan nesnelere olmaktan ziyade tepki gösterilen siyasi iradenin yansımaları olmaları nedeniyle hedef alınmıştır. 1911 yılında ise Ayayorgi Yortusu'nun Yunan kralının özel günüyle aynı döneme denk gelmesi nedeniyle İzmir'de Yunan bayraklarının kullanılması “ahâli ve matbûatın lisan-ı tenkidine düşerek haylice kıl ü kale” yol açmıştır⁹⁸. Belgede bu tepkiden bahsedilirken tercih edilen “kıl ü kal” ifadesi, bir durumdan duyulan hoşnutsuzluk ya da bir konu hakkındaki söylentiler dile getirilirken kullanılmaktaydı⁹⁹. Yerel makamların, yabancı bayraklar hakkındaki talimatın uygulamaya konulmasını da ifade ettikleri bu belgede, halkın ve basının tepkisini üstlerine aktarma ihti-

94 “İstanbul'da Bulgar ve Karadağ Bandralarının Son Temevvüçü”, *Şehbal*, 14 Kasım 1912, s. 304.

95 Orlin Sabev, “1910'larda Savaş ve Eğitim: Savaş Koşullarında İstanbul Robert Koleji ve Amerikan Kız Koleji”, *Balkan Savaşlarının 100. Yılı*, 11-13 Mayıs 2012, İstanbul, s. 568,570.

96 Moshe Ma'oz, *Ottoman Reform in Syria and Palestine, 1840-1861 the Impact of the Tanzimat on Politics and Society*, Oxford University Press, Oxford 1968, s. 226-227, 244-245.

97 BOA, HR.SYS, 2941/12,15 Rabiülahir 1294/29 Nisan 1877, 14 Cemaziyelevvel 1294/26 Mayıs 1877.

98 BOA, DH.MUI, 156/59, 10 Rabiülevvel 1330/28 Şubat 1912; Benzer bir tepki için bk. BOA,HR.TH, 90/59, 4 Zilkaade 1306/2 Temmuz 1889.

99 Maurus Reinkowski, *Düzenin Seyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*, çev. Çiğdem Canan Dikmen, YKY, İstanbul 2017, s. 240.

yacını hissetmesi, yabancı bayraklara karşı duyulan rahatsızlığın dikkate alınması gereken bir düzeyde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. İzmir’de yaşanan bu gelişmeler ifadesini İzmir ve İstanbul gazetelerinde bulan şiddetli bir tepkiye yol açmıştır. Yaşanan durumu dönemin diliyle “İttihâd-ı Anâsır” penceresinden ele alan gazetelerde yer alan ifadeler kamuoyunun bayrak meselesine bakışını detaylıca yansıtmaktadır. İzmir’deki *Ahenk* gazetesi vali vekili olarak bu gelişmelere engel olması beklenen Tahrîrât Müdürü Ahmed Burhaneddin Bey’i “doğrudan doğruya hükûmet-i meşruta-i Osmaniyye’nin kadr ve şerefini tenzil edecek hukuk-ı mukaddes-i milleti ayaklar altına alacak” affedilmez bir eylemde bulunmuş olması nedeniyle açıktan açığa suçlamıştır. Gazete devamında “bütün Osmanlı efkâr-ı umûmiyesinin haklı olarak galeyana ve heyecana geldiği” cümlesiyle şehirdeki genel durumu yansıtmaktadır¹⁰⁰. *İttihâd* gazetesi ise “burası Yunanistan değildir”¹⁰¹ cümlesiyle duyduğu öfkeyi dile getirirken *Tanin* gazetesinde Hüseyin Cahit imzalı “İttihâd-ı Anâsıra Men-i Ahvâlden” başlıklı yazı Rumlara, İzmir Rum metropoliteninin bayrak meselesinde ve şehirdeki gösterilerdeki rolüne işaret ederek şu soruyu sormaktadır “Bir Rum metropoliteninin bu nümâyîşi Osmanlı hissiyyâtına karşı bu tecâvüzü bizi rencide eder mi etmez mi^{102?}”

Osmanlıların bayraklara atfettikleri değer, yabancıların gözünden bakıldığında da büyük ölçüde benzerdi. Ruth Kark’ın belirttiğine göre 1857 yılında Kudüs’teki Amerikan konsolosluğuna bayrak çekilmesi sırasında sorumlu Osmanlı görevlisi top atışı yapmayı reddetmiştir. Bunun nedeni ise bir başkan tarafından yönetilen Amerikan bayrağının başında kral olan ülkelerin bayraklarıyla aynı saygınlığa sahip olamayacağı düşüncesiydi. Şehirdeki Amerikan konsolosu John Warren Gorham, harekete geçmiş ve durumu İstanbul’a şikâyet edeceğini söyleyerek top atışı yapılmasını sağlamıştır¹⁰³. Bayrağa yönelik savunma mekanizması özellikle bayrakların kaldırıldığı, hakarete uğradığı ya da bayrak çeken yabancılara yönelik kötü muamele iddiaları gündeme geldiğinde daha da belirgin hale gelmekteydi¹⁰⁴. 1895 yılında Rus Elçiliği Trabluşşam’da, bir Rus seyahat şirketi temsilcisini almak üzere hareket eden sandalcıların, iskele müdürü tarafından engellendiği ve müdürün

100 “Bandıra Meselesi Dolayısıyla...”, *Ahenk*, 9 Mayıs 1911, s. 2.

101 “Yunan Bandıraları”, *İttihâd*, 7 Mayıs 1911, s. 2.

102 Hüseyin Cahit, “İttihâd-ı Anâsıra Men-i Ahvâlden”, *Tanin*, 14 Mayıs 1911, s.1.

103 Kark, *age.*, s. 172, 310.

104 BOA, HR.TH, 200/21, 7 Rabiülahir 1315/5 Eylül 1897; BOA, Y.MTV, 246/34, 21 Rabiülevvel 1321/17 Haziran 1903; BOA, HR.SYS, 1719/6, 14 Safer 1329/14 Şubat 1911; Mark Mazower, *Selânik Hayaletler Şehri-Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul 2007, s. 190.

üzerinde imparatorluk arması bulunan Rusya bayrağına hakaret ettiği gerekçesiyle şikâyette bulunmuştur. Elçilik, müdürün bayrağı göstererek “şu paçavra parçasını çabuk çıkartınız” diyerek hakaret ettiği ve sandalcılara kötü davrandığı gerekçesiyle görevden alınmasını ve özür dilenmesini talep etmiştir. Elçilikten gönderilen yazıda bu istekler, “lüzum-ı âcil” olarak ifade edilmekteydi. Elçiliğin ısrarı neticesinde müdür görevden alınmış ve mutasarrıftan bir memur gönderilerek acenteden özür dilenmiştir¹⁰⁵. Osmanlı topraklarını ziyaret eden yabancıların anlarında da gezileri esnasında ülkelerinin bayraklarına tesadüf etmelerinin yarattığı duygu yoğunluğu ve heyecan sıklıkla dile getirilen bir temaydı. Has Christian Andersen’in İstanbul’a gelişini tasvir ederken kullandığı cümleler benzer anlatımların bir özetini sunmaktadır *pek çok millete ait dalgalanan bayraklar arasında gözlerim vatanıminkini aradı ve buldu da!... rüzgârda dalgalanan bayrak sanki memleketimden selam getiriyordu bana...gözlerim ve düşüncelerim yolculuğum boyunca ilk kez görebildiğim Danimarka bayrağındaydı, ruhumda canlanan hatıralar yüreğimde çok hoş duygular uyandırmıştı*¹⁰⁶.

Yabancı bayraklar, kullanan kişinin ülkesine olan aidiyet duygusunu vurgulamanın ve buldukları Osmanlı şehrindeki topluluğun bir parçası olduklarını göstermenin bir yoluydu. Bir milli gün ya da bir hükümdarın doğum günü, bayrak çeken kişilerin aynı duyguları paylaştığı ve ortak bir aidiyete sahip olduklarını hem kendilerine hem de çevrelerine duyurmalarını mümkün kılmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu’nda seyahat eden Amerikalıların bayrakları aracılığıyla milli benliklerini duyurdıklarını belirten Nance’a göre ise, Amerikalılar örneğinde, anavatandaki milliyetçi duyguların yükselişi bu tarz eylemlerde kendini dışa vurmakta ve yabancı bir toprakta anavatanın değerlerini temsil etmeyi mümkün kılmaktaydı¹⁰⁷. Şeria İrmağı suyunu Amerika’ya ihraç etmek üzere yapılan depolama ve sevki işlemlerine ait bir fotoğrafta Osmanlı bayrağıyla birlikte yer alan Amerikan bayrağı da, su ticaretini yapan kişilerin Amerikan kimliklerini açık bir biçimde göstermek üzere dekorda yer almıştır¹⁰⁸. Bunun yanı sıra bayrak kullanmak, ilgili ülkenin sembolik ve fiziki korumasını göstermenin bir yöntemiymişti. Kutsal Toprakları gezen yaban-

105 BOA, BEO, 637/47759, 10 Zilhicce 1312/4 Haziran 1895; BOA, BEO, 618/46278, 29 Şevval 1312/25 Nisan 1895; BOA, HR.TH, 158/97, 13 Muharrem 1313/6 Temmuz 1895.

106 Knut Hamsun-Has Christian Andersen, *İstanbul’da İki İskandinav Seyyah*, çev. Banu Gürsaler Syvertsen, YKY, İstanbul 2006, s. 148; J. F. Michaud-J. J. F. Poujoulat, *İzmir’den İstanbul’a Batı Anadolu 1830*, çev. Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul 2007, s. 91; Susan Nance, “The Ottoman Empire and the American Flag: Patriotic Travel Before the Age of Package Tours 1830-1870”, *Journal of Tourism History*, I/1 (2009), s. 18-21.

107 Nance, agm., s. 13, 17-18.

108 *New York Daily Tribune*, 23 Aralık 1906, s. 20.

caların konakladıkları çadırlara ülkelerinin bayraklarını asması yaygın bir uygulamaydı. Bu duruma ülkelere olan bağlılıklarını yabancı bir coğrafyada yansıtmaya yönelik hisler kadar yerel grupların yapabileceği saldırı tehlikelerine karşı, bayrak aracılığıyla yabancı bir gücün koruması altında olduklarını duyurma isteği de yol açmış olmalıdır¹⁰⁹.

Sonuç

Osmanlı yöneticilerinin ve sıradan Osmanlıların gündelik hayatlarında karşılaştıkları yabancı devlet bayrakları, çalışmanın ele aldığı zaman dilimi içerisinde, sayısal ve mekânsal açıdan önceki dönemlere kıyasla önemli ölçüde artmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısı devletin gözünde yabancıların bayrak kullanım pratiklerinin sorun teşkil etmeye başladığı ve tekil müdahaleler etrafında engelleme ve denetleme girişimlerinin kendisini hissettirmeye başladığı dönem olarak ortaya çıkmıştır. Bu artışın, devlet ve toplum açısından bir sorun haline dönüşmesi bu kullanım yoğunluğunun, ülkenin dış müdahale ve milliyetçi akımların etkisine daha duyarlı hale geldiği bir dönemde yaşanmasıdır. Bu durumun farkında olan Osmanlı makamları, bayrakların kullanımını belirli bir standart çerçevesinde sınırlamaya ve denetlemeye çalışmıştır. Yöneticiler, resmi kurumlardaki bayrakların belirli şartlar altındaki mevcudiyetini kabul etmekle beraber sivillerin yabancı devlet bayraklarını kullanmalarını uzun bir süre boyunca ihlal kapsamında değerlendirmiştir. Bayrakların bireysel kullanım biçimlerini engellemeye yönelik ısrarlı vurgu ve bu yönde yapılan girişimlerin sürekliliği, her ne kadar sonuç almada başarısız olsa da, devletin gözünde kurumsal devamlılığın olduğunu ortaya koymaktadır. Bu engelleme ve denetlemeye yönelik bakış açısı II. Abdülhamid ve İttihat ve Terraki yönetimi tarafından paylaşılmaktaydı.

İhlal olarak nitelenen eylemlerin takip edilmesi ve engellenmeye çalışılmasına karşın resmi makamlar için yabancı devlet vatandaşlarının, ülkelerinin bayraklarını izinsiz bir biçimde kullanmaları sert müdahaleleri gerektirecek derecede hayati bir mesele olarak görülmemekteydi. Bu nedenle nizamname hazırlama çabaları 1915 yılına kadar sonuçsuz kalmıştır. Yöneticiler, mümkün olduğu ölçüde evlerde ve iş yerlerinde, kendi egemenlik haklarına yönelik bir meydan okuma olarak algıladıkları bayrakları engellemeye çalışmaktaydı ancak bu durum yabancı ülkelerle önemli bir gerilim meselesi haline getirilecek kadar ciddi bir problem olarak

109 Prime, *age.*, s. 29-30; Cook's..., s. 33, 58; Baedeker's *Palestine and Syria*, Karl Baedeker, Londra 1894, s. XXXIII-XXXIV.

görülmüyordu. Bu durumun bir yansıması uzun bir dönem boyunca bir nizamname hazırlanmamasıdır. Devletin gözünde, sivillerin bayrak kullanımı sınırlı bir öneme sahipken, kendi vatandaşlarının yabancı bayrakları kullanması ise şiddetli bir tepkinin nesnesi olmaktadır. Devletin, gözünde bu durum inşa etmeye çalıştığı ulus-ötesi Osmanlılık ile taban tabana zıttı. Nitekim Osmanlı vatandaşı Rumların Yunan bayrağını kullanmalarına yönelik tepkinin, yabancı ülke vatandaşlarına kıyasla daha yoğun olmasının nedeni, Osmanlı devlet adamlarının bu ölçütlerle hareket etmesidir. Osmanlı Rumlarının, yabancı bir devletin sembolünü kullanmaları, devletin kendisine dair oluşturmaya çalıştığı sembolik iktidara yönelik açık bir tehdit olarak algılanmaktaydı. Bu nedenle, Osmanlılığa aykırı olarak tanımlanan eylemler, Osmanlı milleti yaratma çabalarının etkisiz olabildiği alanların sınırlarını sembolik düzeyde çizmeleri nedeniyle devletin resmî politikasını tahrip etmekte ve yasakların hedefi olarak yabancı ülke vatandaşlarının bayrak çekme eylemlerinden belirgin biçimde ayrılmaktaydı.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi(A.MKT),150/17, 139/82,145/20.

Bab-1 Ali Evrak Odası (BEO), 1777/148240, 1977/148244, 2404/180255, 3282/246096, 2357/176764, 3496/262147, 2766/207447, 638/47842, 238/ 17808, 238,17809, 2088/156529, 637/47759, 618/46278.

Cevdet Hariciye (C.HR), 170/8486.

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR), 34/41.

Dahiliye Muhaberat-1 Umumiye İdaresi (DH.MUİ) 156/59, 136/47, 136/58, 145/75, 145/46.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Levazım (DH.EUM.LVZ), 27/75.

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ekleri(DH.İ.UM.EK), 109/42.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 2445/53, 981/55, 1642/110, 1775/132, 1982/95, 94/30, 1832/124, 2086/49, 2711/32, 1767/67.

Dahiliye Nezareti Mütenevvia (DH.MTV), 26/10.

- Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR), 301/28, 337/16.
- Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO), 172/45.
- Hariciye Nezareti İdare (HR.İD), 2007/8, 2007/10, 2007/11,2007/17, 2007/7.
- Hariciye Nezâreti Londra Sefareti (HR.SFR.3), 601/41.
- Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT), 17/ 77, 35/6, 7/6, 317/66, 329/33, 189/33, 62/71, 272/26, 277/19.
- Hariciye Nezareti Sofya Sefareti (HR.SFR.04), 616/38.
- Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), 2925/153, 292/24, 2941/12, 1719/6
- Hariciye Nezâreti Tercüme Odası (HR. TO), 369/13, 296/22, 280/100.
- Hariciye Nezareti Tahrirat Kalemi (HR.TH), 277/18, 90/59, 186/5, 187/42,198/58, 180/96, 190/72, 226/90, 238/57, 180/48, 380/20, 327/51, 217/94, 137/92327, 121/76, 137/92, 152/13, 200/21, 158/97, 217/121
- İrade Dahiliye (İ.DH), 1137/88792.
- İrade Hariciye (İ.HR), 46/2172, 2007/7.
- İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM), 34/962.
- Maarif Mektubi Kalemi (MFMKT), 443/47.
- Meclis-i Vükela (MV) 43/71, 50/53.
- Sadaret Amedi Kalemi(A.AMD), 4/52.
- Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM), 32/1, 270/28.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV), 246/34, 189/132.
- Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti (YPRK.ŞH), 2/7.

Sürelî Yayınlar

- “Bandıra Meselesi Dolayısıyla...”, *Âhenk*, 9 Mayıs 1911, s. 2
- “Foreign Flags in Turkey”, *London Evening Standard*, 12 Mayıs, 1899, s.7.
- Hüseyin Cahid, “ İttihâd-ı Anâsıra Men-i Ahvâlden”, *Tanin*, 14 Mayıs 1911, s.1
- “İstanbul’da Bulgar ve Karadağ Bandıralarının Son Temevvücü”, *Şehbal*, 14 Kasım 1912, s. 304.
- New York Daily Tribune*, 23 Aralık 1906, s. 20.
- “Yunan Bandıraları”, *İttihâd*, 7 Mayıs 1911, s. 2.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Adriansen, Inge, “The Danish National Flag as a Gift from God: A National-Religious Myth”, *Kirchliche Zeitgeschichte*, 2014, XXVII/2, s. 277-298.
- Akdemir, M. Sadık, “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Dönemi Anadolu’da İran Şehbenderlikleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017-II/39 (2017), s. 40-67.
- Allen Jr, Thomas Gaskell- Sachtleben, William Lewis, *Across Asia on a Bicycle*, The Century Co., New York 1894.
- Alsan, Zeki Mesud, *Mustafa'nın Romalı Memleket Çocuğu*, Vadi Yayınları, Ankara 2002.
- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 6. Baskı, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 2011.
- B., Abu-Manneh, “Jerusalem in the Tanzimat Period: The New Ottoman Administration and the Notables”, *Die Welt des Islams*, XXX, Nr. 1/4 (1990), s. 1-44.
- Baedeker's Palestine and Syria*, Karl Baedeker, Londra 1894.
- Beyathı, Yahya Kemal, *Çocukluğum Gençliğim Siyasi ve Edebi Hatıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyet, İstanbul 2015.
- Cook's Cruise to the Mediterranean and the Orient and Bible Lands*, Thos. Cook and Son, New York 1902.
- Cox, Samuel S., *Diversions of A Diplomat in Turkey*, C. L. Webster, New York 1893.
- Çetinkaya, Y. Doğan, *1908 Boykotu Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- de Fontmagne, Baronne Durand, *Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul Günleri*, çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitapevi, İstanbul 2007.
- Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul 2002.
- Elgenius, Gabriella, “The Origin of European National Flags”, *Flag, Nation and Symbolism in Europe and America* (Edt. Thomas Hylland, Eriksen Richard Jenkins), Routledge, Londra 2007, s. 14-30.

- Eliav, Mordechai, *Britain and the Holy Land, 1838-1914 Selected Documents from the British Consulate in Jerusalem*, Yad Izhak Ben-Zvi Press, Kudüs 1997.
- Eriksen, Thomas Hylland, "Some Questions About Flags", *Flag, Nation and Symbolism in Europe and America* (Edt. Thomas Hylland, Eriksen Richard Jenkins), Routledge, Londra 2007, s.1-13.
- Firth, Raymond, *Symbols Public and Private*, Cornell University Press, New York 1973.
- Görür, Emel Demir, "İngiltere'nin Diyarbakır Konsolosu John George Taylor'ın Diyarbakır Eyaleti'ne Dair İthalat-İhracat İstatistikleri ve Değerlendirmeleri (1853-1863)" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXVII/ 64 (2018), s. 325-346.
- Hamsun, Knut - Andersen, Has Christian, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah*, çev. Banu Gürsaler Syvertsen, YKY, İstanbul 2006.
- Healy, Don, "Evolutionary Vexillography: One Flag's Influence in Modern Design", *Raven: A Journal of Vexillology*, I (1994), s. 41-64.
- Kaçmaz, Ercan, "Osmanlı Türkiye'sinde Misyoner Faaliyetleri: Robert Koleji ve Amerikan Kız Koleji'nin Ortaya Çıkışı", *Turkish Studies*, IX/7(2014), s. 379-395.
- Kark, Ruth, *American Consuls in the Holy Land, 1832-1914*, Wayne State University Press, Detroit 1994.
- Keskin, Tülay, *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayetinde İngiliz Konsoloslarının Faaliyetleri*, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Manisa 2020.
- Konan, Belkis, *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2006.
- Kuran, Ahmed Bedevî, *Harbiye Mektebi'nde Hürriyet Mücadelesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Mağmumi, Dr. Şerafeddin, *Bir Osmanlı Doktorunun Seyahat Anıları Yüzyıl Önce Anadolu ve Suriye*, Boyut Kitapları, İstanbul 2008.
- Marancı, Ahmet, *86-4 Numaralı Rusya Ahkam Defterinin İncelenmesi (s.1-95)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırklareli 2017.

- Ma'oz, Moshe, *Ottoman Reform in Syria and Palestine, 1840-1861 The Impact of The Tanzimat on Politics and Society*, Oxford University Press, Oxford 1968.
- Mazower, Mark, *Selânik Hayaletler Şehri-Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430-1950*, çev. Gül Çağalı Güven, YKYK, İstanbul 2007.
- Michaud, J. F.- Poujoulat, J. J. F., *İzmir'den İstanbul'a Batı Anadolu 1830*, çev. Nedim Demirtaş, Say Yayınları, İstanbul 2007.
- Nance, Susan, "The Ottoman Empire and the American Flag: Patriotic Travel Before the Age of Package Tours 1830-1870", *Journal of Tourism History*, I/1 (2009), s. 7-26.
- Nora, Pierre, *Hafıza Mekanları*, çev. Mehmed Emin Özcan, İstanbul 2006.
- Osmanlı-Rus Antlaşmaları 1700-1834*, Devlet Arşivleri Başkanlığı, İstanbul 2019.
- Pears, Sir Edwin, *Forty Years in Constantinople the Recollections of Sir Edwin Pears, 1873-1915*, The Anchor Press, London 1916.
- Prime, William C., *Tent Life in Holy Land*, Harper and Brothers, New York 1857.
- Rath, R. John, *The Viennese Revolution of 1848*, University of Texas Press, Austin 1957.
- Reinkowski, Maurus, *Düzenin Seyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*, çev. Çiğdem Canan Dikmen, YKY, İstanbul 2017.
- Sabev, Orlin, "1910'larda Savaş ve Eğitim: Savaş Koşullarında İstanbul Robert Koleji ve Amerikan Kız Koleji", *Balkan Savaşlarının 100. Yılı*, 11-13 Mayıs 2012, İstanbul, s. 564-583.
- Saygılı, Hasip, "Sultan II. Abdülhamid'in Meşruiyet Krizi: 1903'te Mitroviçe'de İlk Rus Konsolosu Grigori Şerbina'nın Öldürülmesi", *Hacettepe Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Dergisi*, I/20 (2014), s. 163-191.
- Shanafelt, Robert, "The Nature of Flag Power: How Flags Entail Dominance, Subordination, and Social Solidarity", *Politics and the Life Sciences*, XXVII/2 (2008), s.13-27.
- Shaw, Wendy M. K., *Osmanlı Müzeciliği Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, çev. Esin Soğancılar, 2. Baskı İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Smith, W., *Flags Throughout the World and Across the Ages*, McGraw-Hill Book Company, Londra 1975.

ŒiŒman, Ayšın *Osmanlı-Fransız İliŒkileri 1740-1789 (Konsolos Arzlarına Gre)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (YayımlanmamıŒ Yüksek Lisans Tezi), Afyon 2011.

Testi, Arnaldo, *Capture the Flag the Stars and Stripes in American History*, ev. Noor Giovanni Mazhar, New York University Press, New York 2010.

Yılmaz, İlkay, *Serseri, AnarŒist ve Fesadın Peşinde II. Abdülhamid Dönemi Güvenlik Politikaları Ekseninde Mrur Tezkereleri, Pasaportlar ve Otel Kayıtları*

İnternet Kaynakları

<https://www.loc.gov/item/2003662019/>.